

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER, A.
JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, J. LUIGA,
W. REIMAN, J. TÕNISSON

KUUES AASTAKAIK

1911

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Willem Reimani 50. sünnipäeva puhul.

Meie inimesed armastavad harilikult üksi oma ette olla. Isegi ühe perekonna liikmed võivad aastaid üksteise kõrval ära elada, ilma et nad üksteisele läheks oma tunnetest kõnelema.

Vististi see väline osavõtmatuse üksteise vastu meie vahel ongi süüdi, et Willem Reiman 25. veebruaril s. a. 50 aastat vanaks sai, ilma et tema lähemad sõbradgi oleks taibanud seda päeva nõnda vastu võtta, kuidas kohus.

Võib küll julgusti ütelda, et väga paljud meie rahva iseteadlikkude liikmete hulgast oma südame põhjas soojaks lähevad, kui nemad Willem Reimani pääle mõtlevad.

Mitte ainult kui suurt töömeest ei auusta meie Willem Reimani, ehk see, mis tema meie rahvuslise kultura põllul ära teinud, küll juba üksi ulataks, et tegijat üleüldise lugupidamise järjele tõsta. Mis Willem Reimani meil lugupeetavaks ja tähtsaks teeb, on iseäranis tema isik. Vaimline kogumõju, mida Willem Reiman meie rahva uuemas edenemiseloo on avaldanud ja tulevikus kahtlemata veel laialisemalt avaldab, läheb meil alles siis selgeks, kui me tema suuri loomuandeid, põhjalikku teadmist ja väsimata tööd ühenduses tema iseloomu ja olemisega vaatleme. Willem Reimani kohta sünnib sõna, et

Aulus asub ka kõlblises ilmas. Alatud loomud
Maksavad sest, mis nad teinud, aulised sest, mis nad on.

Isiku peale võib igauks vaadata, kuidas tema tahab.

Aateline ilmavaade seletab, et isikus ennast ajaloo mõtte ilmutab. Aated, mis ajaloolisest sünnimisest läbi käivad ja üksikuid sünnimusi inimesesoo arenemiselooks kokku liidavad, tõusevad täielikumale selgusele alles suurtes isikutes, kes siis ka juhtivalt mõjuvad, kuna hulgad ainult tööriistaks nende käes on, kes ajaloolise aate teenistuses seisavad.

Aineline ilmavaade oletab, et inimesesugu üleüldiselt, nagu ka üksikud rahvad oma eluavaldustes ja püüetes otustavate loodusemõjude all seisavad. Jõud, mis ajaloo käiku juhivad, kujunevad hulkade kogumõjust. Isik on ainult eiundiks, mille kaudu üleüldine tarvidus ennast ilmutab ja maksma paneb.

Meil ei tunta hulkade kogujõuu tõsist tähendust. Suured hulgad on väetid just oma sisemise lahutuse tagajärjel.

Niisama vähe hinnatakse meil isikut. Meil kardetakse isikut. Nagu muiste rahvameelne keskpäralsus ostrakismuse abil Attikast igäüht välja katsus tõrjuda, kes ande ehk tahte poolest keskvõitu kodanikust üle hakkas tõusma, nii sirutab meil hallivõitu väiklus sada küünt igäuhele kõri järele, kes on julgenud pään oma viisi kanda, ehk oma samumudele teed iseene arusaamise järele valida. Nagu kärbes ämblikuvõrgus, nõnda piriseb isik meil abitult selles nägemata kudes, mida umbusklik eelarvamine, kartlik võimetus, enesetundlik harimatus, ihne kadedus ja keelepeksja väiklus meie elu ümber on põiminud. Alla kisub, maha survab, ära sumbutab meie tilluke igapäevsus, kui inimene temale alla annab. Suurest ühiselulisest võitlusest, mis tõugu peab eluvõimetest ollustest puhastama ja terveid ülespoole viima, saab ainult uisapäisa rüselemine. Et oma võimete tipule välja areneda, tarvitab iseloom ühiskondlist laenetust tema hädaohtude ja võimalustega. Meil on vesi nii õhuke, et tema pind ainult mõõdukat virvendust ära kannab. Ja kus rahu maad võtab, sääli ei ole see mitte kevadise päeva sumedus, mis sigitab, ei suvise kuumade kõrvetis, mis valmistab, vaid ennem koopa läpatis, mis kõige rohkem nälja-kasvudele hoogu annab.

Nõrgad loomud närbuvad meie õhukonnas, ehk lähevad loiuks. Kanged murduvad ja lähevad mõrudaks, või muutuvad vägivaldseks, või nad — rändavad välja.

Willem Reiman ei ole mitte nõrk, vaid tuline loomus. Ta on aga siiski kindlaks ja ühtlasi peenetundlikuks isikuks välja arenenud, ehk olud, mille mõju all ta kasvanud, küll mitte kerged ei ole.

Ta tuleb kõige kitsamatest oludest. Isa oli Wiljandi maal, Kõpu kihelkonnas, Suure Kõpu Paunal mõisamaa-talu rentnikuks. Üksik kõrvaline koht Kõpu jäe ääres, kust kevadise suure-vee aegu ainult lootsikul välja pääseti. Kui vana Tõnis Reiman võrdlemisi jõukaks meheks tõusis, siis võis ta selle eest ainult Pauna häädele heinamaadele, enese ja oma perekonna raudsele tööle ja oma kangele kokkuhoid-

misele tänu ütelda. Wanemad pojad jäivad koju, Willem, noorem poeg isa teisest abielust, viidi Wiljandisse linna alguskooli, kus õpetus hakatusest otsani võõrakeelne oli.

A. Reinay

Ei ole vähe neid maapoissa, kes sel ajal linna kooli tulivad. Enamasti olivad nad niisugused, kellel hea pea.

Teised jäivad koju. Kuid need paremadgi pead väsisivad sagedasti, enne kui Saksa alguskooli lävest edasi välja pääsivad.

Willem Reiman läks kähku edasi. Nagu must nirk oli teine, jutustavad need, kes temaga Wiljandi kreiskoolis koos õppinud. Ise väike kui päähari, aga silmad muud kui põlesivad. Õppimises oli üks esimestest.

Ise ta jutustab oma lühikeses elulookirjelduses, Viljandi kreiskooli inspektor C. Fovelin äratanud temas jäädavat armastust a j a l o o vastu, kuna luuletaja Fr. Kuhlbars oma kasvandikkudel k e e l e puhtuse ja ilu maitset oskas teritada.

Pärnu gümnaasiumi, kuhu Willem Reiman Wiljandi kreiskoolist edasi läks, juhatas sel ajal osav koolimees ja kasvatusteadlane Hugo Lieven. Tema ei olnud küll mitte ühekülgne Saksa rahvuslane, vaid töötas just seks, et oma kasvandikkudes iseseisva iseloomu enesetunnet äratada. Selles mõttes andis ta ülematele klassidele laialise omavalitsuse ja pani noorimehi iseseisvalt töötama, misjuures ta ise klassikahariduse auustajana oma õpilastesse muistse herrasloomu tubliduse-tunnet püüdis istutada. Ometi oli see täiesti Saksa kool, kus Eesti talupoisid ilma vaevata kui tapuväädid ridva järele paendusivad.

See oli üleüldse üks suur jahvatamise-aeg, kus palju Eesti talupoja-selgroogusid püülipeeneks tehti. Linna koolides valitses alamatest ülemateni S a k s a vaim. Suur hulk meie linnade Saksa kaupmeestest ja käsitöölisest, kooliõpetajatest, arstidest, kui ka maa õpetajatest ja köstritest, ehk S a k s a ärimeestest, mõisa-valitsejatest ja riigiametnikkudest väljaspool kodumaad on sellest ajast pärit. Rohkem vastu pidasivad maapoisid, kes linna kooli maalt kihelkonnakoolide kaudu tulivad. Täiesti kaotasivad iseennast ja oma loomulikku olemist, kes otseteed kodust linna elementar-kooli olivad läinud.

Willem Reiman tuli sulatuse-ahjust rikkumata välja. Tema oli iseenele sedavõrd kindlaks jäänud, et ta ülikooli astudes iseteadlikkude Eesti üliõplaste keskel varsti juhtivaks meheks tõusis.

Niisama kui ülikoolis oma noorte kaaslaste keskel ei ole aga Willem Reiman ka pärastises elus mõju inimeste kohta mitte juhtiva korralduseande, ega mõistuslise ülivõimu läbi omandanud, kuigi temal terav mõistus mitte ei puudu. Mõjuvõim, millele inimesed nii hää meelega alla annavad, tõuseb just sellest suurest õiglusest, millesse Willem Reimani juures tunded ja teod kokku sulavad. Willem Reiman teeb ainult seda, mida tema õigeks peab. Mis tema tõeks tund-

nud ja tarviliku leidnud, ei jäta tema tegemata, kuna ta selle vastu, mis tema meelest halb, mitte häält tõstmast ei kohku.

Meie rahvuslise arenemise loos ei ole see mitte ilma tõsise tähenduseta. Oma vihkamises on meie inimesed mõõdukad, nagu ka meie armastus jõuetu on. On tarvis, et niisuguseid inimesi leidub, kes armastuses ustavad oleksivad kuni surmani ja halva vastu võitlemises mitte loiuks ei muutuks. Muidu läheb liha hukka.

Niikaua kui meil mitte vabasid isikuid ja tõsiseid iseloomusid ei sünni ja neist mitte lugu ei suudeta pidada, jääb meie üleüldise rahvakultura mõiste ainult kihutusliseks hüüdsõnaks ja meie kirjandusele ei tule mitte täit elu sisse.

Willem Reiman on Eesti kulturaloole põhja pannud. Tema on meie rahva minevikku teadusliselt valgustades ühtlasi meie silmi tuleviku jaoks selgitanud. Ta on meid ajalooliselt mõtlema õpetanud. Eesti rahvuslise kirjanduse arenemisele on tema kui tõsine arvustaja ning kirjanduselooline uurija ühtlasi kaasa püüdnud aidata. Oma kirjutuseviisi ehk stiili puhtuse, lihtsuse, kindluse ja selguse läbi on tema Eesti kirjakeele ja kirjanduse väljaarenemise kohta rohkem mõju avaldanud kui tosin uudislisi kirjanikka. Rahva tuleviku-loomuste ja tõuutervenduse aate teenistuses on ta alkoholivastase võitluse eelrinnas oma aja inimeste südame-tunnistuse ja kohusetunde kallal vägevasti raputanud, et hüüda ja hoiatada, enne kui hilja on rahva elu vihasema vaenlase vastu üles astuda.

Ise nõrga tervisega ja õrna kehaehitusega, on tema ometi igal alal, kus tema midagi käsile võtnud, t ä i e jõuuga ülesandele kallale asunud ja enam ära teinud, kui ühelt mehelt nõuda võib. Ta on oma elu ja tööga elavas eelkujus nõrku kinnitanud ja kahtlejaid virgutanud. Väsi- jaid on tema vahvastanud ja meelegeitjatele lootust südamesse hüüdnud. Ta on palju tööd teinud ja enam korda saatnud kui harilik mees.

Willem Reimann on seda suutnud, sest et ta iseendale ustavaks jäädes ja õiglasel meele oma mõtteid ja tegusid kokkukõlase viies auliseks iseloomuks ja vabaks isikuks on tõusnud, kes mitte ainult sellest ei maksa, mis tema teeb, vaid just sellest, mis tema on.

J. Tõnisson.

Eesti muinasajast¹⁾.

IV.

(Lõpp.)

Natuke aega enne kui eestlased oma praegustesse elukohadesse asusivad, saivad nad esimest korda rahvaga kokku, kes määratud oli hilisematel aegadel kõige suuremal kombel eestlaste käekäigu peale mõjuma, venelastega. Millal algas Vene mõju? — Vanemad Vene keelest laenatud sõnad on kahtlemata nooremad, kui Leedu laensõnad. Vene š ja ž ei ole mitte h:ks muutunud, nagu see leedu keele sõnade juures harilik on, vaid s:ks, näit. lusikas < лужька; niisama on silp -ti muutmata püsinud, kuna ta Leedu keelest laenatud sõnades -si:ks on muutunud. — Küsida jääb ainult, kumb mõju vanem on, kas muinas-Germani või Vene oma. W. Thomsen avaldas raamatus „Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske, Kopenhagen 1869 (Saksa keeli Über den Einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischhen, Halle 1870) arvamist, et Slaavi-Leedu algrahvas juba vahest kord Soome-Ugri algrahva peale mõju on avaldanud. Hiljemini raamatus „Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog, Kopenhagen 1890, on ta selle arvamise kõrvale jätnud. Esmalt nimetatud raamatus kirjutab ta edasi järgmiselt: Slaavi keelte mõju Soome keelekonna peale astub ka enam või vähem kõigis üksikutes keeltes nähtavale, hommikupoolistes koguni ülisuurel määral; kuid niisuguse mõju jälgi, mis niisamasuguse aja peale tagasi näitaksivad, kui Germania ja Leedu keeltest laenatud sõnad, on ütle mata vähe olemas. Näib nõnda, et Soome sugu rahvad võrdlemisi hilisemal ajal nendega otsekohesesse kokku puutumisesse on sattunud, koguni nende nime — Vene — näivad nad germanlastelt laenanud olevat, kelle suus see nimetus vana aja kirjanikkude tunnistuse järele juba esimesel aastasajal peale Kristust leidub.“ Thomsen juhib tähelepanemist selle peale, et kuna meie kõigis lääne-Soome keeltes neile kõigile ühised, igast eluvallast pärit Goti laensõnad leiame, neissamades keeltes võrdlemisi vähe ühiseid Slaavi sõnu leidub, mis selgeste näitab, et lääne-Soome rahvad sel ajal, kui nad põhja poole tungivate slaavlastega kokku puutusivad, juba, ja nimelt arvatavasti selle pealetungimise pärast, valmis olivad üksteisest lahkuma ja oma praegustesse elukohadesse elama asuma.

¹⁾ Vrd. Eesti Kirjandus 1910 lk. 70—73, 121—131, 246—256.

Arvatavasti oli aga juba palju varem al ajal slaavlaste poolt katseid tehtud ühis-Soome rahva naabrusesse koloniisid asutada, sellel ajal nimelt, kust vanemad Leedu keele laenu pärit on. Sellest ajast pärit on Eesti hirs, Soome hirs (t. hirte) Vene sõnast жръдъ, milles needsamad häälikute muudatused h < ž ja si < ti ette tulevad, mis meile Leedu mõju ajast tuttavad.

Ehk küll siis kaugelt suurem osa kõige vanemaid Slaavi laensõnu õhtu-Soome keeltes nooremad on, kui Goti laensõnad, siiski peab otsekohe tähendama, et nad Soome keeltesse igatahes enne on laenatud, kui päris-soomlased Soomemaale rändasivad. See sisseändamine on kõigiti juba 800 aastaga p. Kr. lõppenud, algas aga vististi palju varem (umbes 4. aastajal p. Kr.). Ja kui me mees peame, et vanemate ühis-Soome laensõnade laenamiseks Slaavi keeltest mõlemate rahvaste naabruses elamine peab oletatama, kui see naabus ka juba lodevamaks oli läinud, siis on selge, et meil Soome keeltes laensõnu Slaavi keeltest olemas, mis vanemad on kui ükski kirjalik allikas. Et need sõnad Vene keelest on laenatud, mitte muudest Slaavi keeltest, tõendavad niihästi vanemad kui ka praegused rahvaste vahekorralised olud neis maades, kus me selleaegsed õhtu-Soome rahvaste asukohad peame oletama.

Peale nende vanemate laensõnade on veel hulk laensõnu Vene keelest, mis üksikud lääne-Soome rahvad varem või hiljemal ajal Vene keelest laenanud on. Nende ja venelaste kokkupuutumised nii vanemal kui uuel ajal on ju nii elavad olnud, et nad iseenesest mõista silmapaistvaid jälgesid pidivad järele jätma. Kõige vähem on neid sõnu kaugematesse õhtu-Soome murretesse tunginud.

Sellel ajal, kust vanemad ühis-Soome laensõnad pärit on (eeloleva põhjal umbes 400—800 p. Kr.) kõlas Vene lühikene o igal pool sõnas veel kui a, näit. s. akkuna (Eesti aken) < окъно; ʒ ja ʒ kui lühikesed u ja i näit. sõna akkuna, lusikas, s. lusikka < muinas vene лъжка, e enamasti kui ä: värav < веря, -оло-, -оро-, kui al, ar: varblane < воробей; ninahäälik oli veel Vene keeles olemas, näit. судить < so, diti > (loe: sunditi) sundima jne.

Tähtsamad uuel kirjatööd Slaavi keelest soome keeltesse laenatud sõnade kohta on:

1. Ahlqvist, Kulturwörter der westfinnischen Sprachen, ein Beitrag zu der älteren Kulturgeschichte der Finnen. Helsingfors, 1875 (Raamat ilmus juba 1871 Rootsi keeles).

Anderson, Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen (Verh. d. Gel. Estn. Ges. Dorpat 1879).

Thomsen, V., v. ülemal.
Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria. Helsingfors,
1890—1891.

M. Beske, Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Казань 1890.

Kuna eelpool nimetatud tööd muu seas ja enam mõõda minnes Soome keeltesse Slaavi keeltest laenatud sõnu puudutavad, võtab Weske esimesena küsimise oma otsekoheseks ülesandeks. Kahjuks on temal aga õigete seletuste seas ka väga palju kahtlast, koguni fantastilist, nõnda et tema tööd õige ettevaatlikult peab tarvitama.

Teaduse kõrgusele seadis küsimise Soome teadusemees J. o. s. M i k k o l a oma raamatus: Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen (Suom.-ugr. seuran toimiksia VIII.). Helsingfors, 1894.

Raamatus leidub täieline nende tööde nimekiri, kus kudagi küsimust Slaavi laensõnade kohta Soome keeltes puudutatud on. Ka seadused, mis Slaavi sõnade laenamisel läänemere Soome rahvaste keeltesse maksivad on, on õige täielikult läbi harutatud. Meie jätame siin need seadused kõrvale, sest et nad meid praegu otsekoheselt ei huvita, ja vaatame laenatud sõnad läbi, kuna meie ainult neid sõnu tähele paneme, mis Eesti keeles leiduvad ja nimelt nii hästi neid, mis juba lääne Soome ühisrahvas laenanud ja üksikutele rahvastele edasi pärandanud, kui ka neid, mis Eesti keele pärast teistest Soome sugu rahvastest lahkuminekut laenatud.

I. Inimese keha. Laensõnu, mis keha osasid tähendavad ja mis kahtlemata Vene keelest oleksivad võetud, ei ole muud kui vähe tarvitatud l ä s i m a ehk l e s i m a, maas olema, haige olema, vene sõnast лежать, millel teatav ühendus kehaga on.— Sõna k u r k võiks küll seesama sõna olla, mis muinas-bulg. къркъ, kael, väike-vene корк—, aga kuna sõnade tähendused hästi kokku ei käi ja sõna eestlastele ligemates Vene murretes, kui väike-Vene, ei leidu, siis peab selle sõna allikaks vist küll muin.-skand. kverk = kurk pidama. — Sõna p a r d võib ühesuguse õigusega vanast oletatavast Vene sõnast *борда, Leedu sõnast barzdà (< *bardà) ehk got. *barda laenatud olla. — K a s s a p e a kähärpea on kas vene sõnast коца ehk Leedu kasà haarflechte bei den lit. Mädchen.

2. Inimese vaimlised omadused. Ühis-Soome ajal juba on laenatud sõna p a j a t a m a < „баять, байть.“ говорить, болтать, шептать, знахарить, заговаривать, убаюкивать, припѣвая укачивать; — s ä ä l i t a m a, õnnistama, teistes läänemere Soome keeltes tähendusega „haledust tundma, < жалѣть;“

— raatsima, tahtma, valmis olema, < рачить, „радѣть, усердно стараться“; — tusk < muinas-vene тѣска; — tolk < тѣлкѣ; hilisem laen, kui „tusk“, sest et з asemel Eestis o; — laad < ладѣ, мирѣ, согласіе, порядокѣ; — vaba (t. vabad-), < свободный. Uuemad laenu sõnad on: prostoi < простой, vorna, (vähe tarvitav) < проворный.

3. Inimeste liigid: pobul < бобыль; — purlak (Vene talupoeg) < бурлакѣ; — siss (mõrtsukas, röövel), < сыщикѣ, стар. посланный для сыска чего- или кого-либо, для поимки бѣглыхъ и проч. (Даль); võlu nõianaine < волхвѣ.

4. Elumaja: Raja, > край; — uulits < улица; — värav < верея, одинъ изъ двухъ столбовъ, на которые навѣшиваются воротныя полотенца. (Otse Vene sõna kohane on Tartu väräj (t. väräjä), kuna harilikult tarvitatavas sõnas värav t. värava Vene j asemele eesti keeles v on tekkinud); — aken s. akkuna < окъно; — lava (ühissoome *läva), подмостки, Schwitzbank in d. Badstube < лава; — sellest samast sõnast sündinud on lavats, Pritsche, Schlafstelle auf niedrigen Pfosten, suffiksiga -ts.

5. Majaasjad ja tööriistad: lusikas < лѣжка; — tapper < топорѣ; — värten < веретено < *вертено; — piird, t. piirda < бѣрдо < *бърдо. — Eesti-Soome pikk i on hiljem tekkinud; — saan < сани; — sahk, t. sahka < соха; — sirp, t. sirpi < серпѣ < *сърпѣ. Miks Eesti ja teistes Soome sugu keeltes selle sõna tüvi lõpul i on, on raske ütelda. Võib kaks põhjust oletada: 1) Eesti-Soome sõna allikaks võiks pidada alg-Vene sõna kuju „сърпѣ“; see kuju tuleb ka ette (Miklošič, Lexicon palaeoslovenicum) XII. aastasajal); 2) võib arvata, et sel ajal, kui sõna sirp Soome keeltesse laenati, Vene ѣ ja ъ häälikud sõna lõpus juba kadumisel olivad ja tumedalt kõlasivad, mispärast Eestis mõnes sõnas harilise u-vene ѣ asemel kord i leidub, nagu sõnas sirp, kord a, nagu sõnas hurt, t. hurta < muinas-vene хъртѣ; — look vist Läti sõnast lo'ks, kuna Vene sõna лукѣ harilikult looga tähenduses ette ei tule.

6. Toidud: ravitama кормить < стравя, пища, кушанье, яство, блюдо, особенно жидкое, похлебка, варево; стравить = ѣсть (Даль); — koim пища < кормѣ (sõna on uemal ajal laenatud, tuleb ainult Eesti keeles ette, teistes läänemere Soome keeltes ei leidu); — kost, визитѣ, угощение, подарокѣ < гостѣ; — päit's, päit'sleib, < печь; — sõir leidub ainult Tartu murdes < сырѣ; — piirakas Piroge, Kuchen mit Fischen gefüllt on Läti sõnast pīrags Kuchen, mitte

vene „пирогъ“. — Sool ei või Vene sõnast соль sündinud olla; sõna соль kohane vanem laenusõna oleks „sali“, noorem „solí“, mitte aga „sool“.

7. **Joogid.** K a b a k < кабакъ (Vene sõna ise nime-tatakse esimest korda 16. aastasajal, nimelt 1563); — k õ r t s < корчма (tuleb ainult Eesti keeles ette); — p o h m e l u s < по-хмѣлье; — s a r k a < чарка; — v a h e s t k a h u m a l < хмель < *хъмель, või muin.-skand. sõnast „humall“; — v i i n o n Alasaksa keelest laenatud.

8. **Riided:** S a a b a s < сапогъ, Ühissoome ajal lae-natud; — v i r s (gen. virsu) kasetohust king < верзни (< *вързни), лѣтніе лапти изъ шелюги или берѣсты; — k a a t s a d, шаравары, on küll Vene sõnaga гачи < gatja < gugulane, kust Soome kaatio ka pärit, kuna Eesti kaats vist Leedu sõnast „gocés“ < Poola „gacie“; — k a l t s (a, u), лоскутъ, лохмотье, leinener Strumpf ohne Füssling, leinene hose, vist Vene sõnast колоша ehk калоша (обножье, или нижняя часть шароваръ, штиблеты, камаша, паголенки сверхъ брукъ. „Алеша, подвяжи колоши!“ дразнятъ неряху. — Даль). — J u r k a < юбка; — k a s u k a s v õ i k s Vene sõna кожухъ olla, võib aga niisama hästi ka Läti kažo'ks kasukas olla; — s u u b l a n g e r R o c k < шуба; — k a r m a n < карманъ. (Harikult tarvitav „task“ on Saksa keelest laenatud). — J u h t i - n a h k < юфть, юхть (ehk rootsi „jucht“); — k u m a k, rotes Baumwollengarn, türkisches Garn, farbige Borte, Doppel-naht < кумакъ, кумачъ; — v o i l o k < войлокъ; — k u l i e h k k u l i r o g o j n y j m ѣ ш o k ѣ < куль; — k e s ś, Netz um heu u. dergl. zu tragen, võib kas Vene sõna „кошь“ olla, родъ большой корзины изъ ивового прутья для ловли рыбы и раковъ, кошель, мягкая, складная корзина, сѣтчатый мѣшокъ; денежная сумочка (Даль), või Rootsi keelest; — s e e s a m a m a k s a b k a s õ n a k e s s e l k o h t a, Netsack zum tragen von Fischen, Kober zum Füttern d, Pferde, kleiner Sack oder Korb aus Bast oder Rinde mit überfallendem Deckel. Neid sõnu Vene keelest seletades on raske põhjusid leida, miks Vene o asemel Soome keeltes e on; — p a k a l e i o l e v i s t m i t t e V e n e sõna пакля, vaid Leedu pakulos, grober Werg, hede, millest vist ka Vene пакля ise sündinud; — k o o n a l (t. koontala) < кудѣль (< *kō,del, (loe: koon del), вычесанный и перевязанный пучокъ льну, пеньки, изготовленный для пряжи; — k o o s e l с а м о п р я л к а < кужель (< *ka,želъ); — k u d r u s, Haarringel in der Wolle < кудерь, кудря, haril. кудри; — n i i t < нить; — p a s m, p a s m a s, garnfitze, < пасмо, отдѣлъ мотка льняныхъ или пеньковыхъ нитокъ; — v a h e s t

ka p u h k (puhu) ehk p u h k a (puhka), Pelzbesatz, Verbrä-
mung < пухъ.

9. Taimed: k a p s a s, vist Saksa Kappes, kuna k a p u s t
< vene капуста; — p o r g a n d, p o r g a n, p o r k a n < борканъ
(= морковь); — l i n a kas Vene ленъ (< *льнь), Leedu linaš,
linai, vöi Läti lini; — n a a t Giersch (aegopodium podagraria)
< *натъ (vrđl. Väike-Vene nať, kartoffelstengel, Poola nać,
blätter der Küchenpflanzen); — p u n g, etwas hervorragendes,
rundliches, knolle, knospe, knauf, knopf < пуговица, пуговка,
muin. bulg. pa,gy, pa,gva, pa,gvica; tókat < дёготъ < *дэгъть,
vöi Läti deguts, degots, degöts; h i r s < жердь. See sõna
seisab teiste Vene keelest laenatud sõnade seas vanuse
poolest hoopis eraldi. Sõnas tulevad needsamad häälte muu-
tused ž > h ja ti > si ette, mis Leedu aja laensõnade kohta
iseloomulikud on ja palju vanemast ajast pärit, kui Slaavi laen-
sõnad. Mikkola peab võimalikuks, et mõni Slaavi suguharu
juba sellel ajal katset tegi koloniid soome ühisrahva naabrusesse
asutada, kelle käest siis Soome ühisrahvas arvatavasti kõne all
oleva sõna laenas.

10. Elajad. Eesti jä är on leedu sõnast äras, kuna
eesti ja a r, kas sellest samast leedu sõnast vöi oletatavast
Slaavi sõnast *яра, vrđl. ярка, молодая овца, muinas-bulg.
ярць, козелъ; — h u r t < хортъ < *хъртъ, борзая собака,
ловчая, для травли; — t u h k u r v i s t < хоръ (haril. хорекъ)
< тхоръ < *дъхоръ; — u s s < ужъ; — v a r b l a n e <
воробей (< *ворбей); — p r u s s a k < прусакъ.

11. Looduse avaldused: viherik Wolkenbruch <
вихрь, вихоръ, (< вихрь).

12. Ristiusk ja haridus: rist < крестъ (< кръсть);
— sõnad risti usk, ristima võivad niisama hästi ka Rootsi
sõnast kristna, kesk-üli-Saksa kristen, zum Christen machen tuletat-
tud olla; — p a p p < попъ; — p a g a n < поганый; — n ä d a l
< недѣля; — Eesti sõnas k e s k n ä d a l näeb Miklošic Vene
mõju, kuid sarnasel korral, nagu Mikkola õigeste tähendab, peaks
Eesti keeles kas *serda, ehk kui ta tõlgitud oleks, „kešk“
seisma. Mikkola seletab sõna kesknädal Saksa sõnast Mitwoch,
mille teise poole tähendamiseks keeles juba varem olnud nädal
tarvitusele võeti. — Missuguses vahekorras nende sõnadega
Saaremaa k e s s i k u, Tartu-Eesti k e z i k u on, on tume. —
L i h a h e i d e v i s t tõlgitud vene sõnast мясопусть, ehk küll ka
Rooma kirikus sellekohane termin carnisprivium olemas oli; —
r a a m a t < грамота; — k o s e r < козырь (kaartni mängus).

13. Mere-asjandus: l o d i < лодья, лодя; — j a a k r e
< якоръ; — p a a r u s (tuleb Wiedemanni sõnaraamatus ette)

< парусъ; — m a j a k a s < маякъ; — p a g o r < багóръ; — und, Angel in Fischgestalt (aus Blech oder Perlmutter, ohne Köder), zweizackige Angel zum Fangen von Meerechten < удá, < *o,nda (loe: unda) üks kõige vanematest laenudest, sellest ajast pärit, kui Vene sõnas veel ninahääl kuulda oli.

14. Kauplemine: turg < торгъ (< *търгъ); — t a v a r < товаръ; — p a r i s n i k < барышникъ; — a r t e l < артель.

15. Mõõdud: m ä ä r < мѣра, või Läti mērs Mass; — j a a m < ямь; — v e r s t < верста või Saksa Werst; — s a s e n (vähe tarvitusel) < сажень; — a r s i n < аршинъ; — v e r s o k < вершокъ (< вершькъ), uus laen; — p u u d < пудъ; — t i i n < десятина.

16. Rahad: r u b l < рубль; — k r i i v n i k < гривеникъ; — k o p i k a s < копейка; — t e n g < деньга.

17. Maksud: o b r u k < оброкъ, vähe tarvitatav uus laen.

18. Kohus ja karistus: s u n d < судъ, so,d (loe: < sund). Sõna on sellel ajal laenatud, kui Vene sõnas veel nina-häälilik kuulda oli; — t ü r m < тюрма; — p a t a k < батóръ või Läti pátaga; — p l e t t < плеть; r o o s k < розга; — v i t s < вица, хворостина, пруть, розга, хлысть, длинная вѣтка, лоза (i on juba Ühissoome ajal i: st sündinud).

19. Sõjakunst: k a s a r m < казарма, või Saksa keelest; — t e n t s i k < деньщикъ; — k a s a k < казákъ; — k a r a u l < караулъ.

Eelolevatele sõnadele tuleb veel juure lisada suffiks - n i k < -никъ, mis ka Vene keelest Eesti keele laenatud.

Eelpool esitatud sõnadest on õige väike arv niisugusid, mis juba Ühissoome ajal laenatud, nagu l u s i k a s, a k e n ja mõned muud. Kõik teised on hilisematest aegadest pärit. Siiski on nad vististi kõik vähemalt oma sada aastat juba Eesti keeles elanud. Kui me nüüd küsiksime, kudas on lugu selle poolest praegusel ajal, kus Vene mõju iseäranis elavalt ennast tunda annab Vene kooli, Vene kohtu, sõjateenistuse, vabrikute kaudu, siis peame ütleva, et Vene laensõnade omandamine kõigist ülesloetud ja nende sarnastest mõjudest hoolimata pea-aegu seismas on. Võib olla, avaldab Vene keele mõju ennast rohkem Eesti keele lauseehituse peale, mida tihti püütakse tõendada, kas õigusega, ei julge kinnitada. Vene sõnu, mis vähegi sügavamale rahva sekka ulataksivad, on väga vähesel mõõdul viimase sajaaasta sees laenatud. Vene kool oma ligi 25 aastase ainuvalitsuse aja jooksul ei ole minu teada üht-ainust vene sõna Eesti keele toonud. Ma tean kihelkonda, kus juba 1873 Eesti keel koolis keelatud oli ja kõiki õpeasju ainult

Vene keeles pidi õpetatama. 40 aasta jooksul ei ole sellest Vene keele mõistmisele vähematki kasu kihelkonna rahvale olnud; nad mõistavad niisama vähe Vene keelt kui ümberkaudsed kihelkonnad. Ei või ju muud oodatagi. Terve keskaja valitses kõigis Läänemaa koolides ainuüksi Ladina keel, kuid ladinlasteks ei suutnud see ei sakslasi, ega prantslasi ega poolakaid muuta. Kui koolilapsed enda vahel kõneldes Vene sõnu tihti tarvitavad, siis jäetakse need sõnad kohe kõrvale, niipea kui kooliaeg selja taga. Need on ka enamiste sõnad, mis otsekohe ainult koolielusse puutuvad ja hiljem kudagi tarvitamiseks kohta ei leia. Nad ei ole ka kudagi laensõnade kujul, vaid puhtad koolis õpitud vene sõnad: учитель, тетрадь, книга ja selle taolised. Ma ei ole kuski rahva suus neid sõnu kuulnud. — Rohkem on Vene kohus mõjunud. Miravoi ja prassenje (прошение) on tingimata laensõnad, mida rahvas teataval mõõdul tõesti tarvitab. Ahukaat (advokat), mida tihti naljatades armastatakse kui Vene laensõna ette tuua, ei ole venelane, vaid rahvusvaheline roomlane. — Soldatite kaudu on vistist Eesti keele rännanud trastu (здравствуй) ja prassai (прощай). Vabriku töölise keskel hakkab endale kodaniku õigust nõudma: guläitama (гулять). See on läbistikku minu teada ka kõik: 5 sõna saja aasta kohta, see on väga väikene arv. —

Ma olen siin meelega ainult sõnade juures püsinud, mis Vene keelest kudagi tõeste ka kõnekeele läinud. Meie uuemate raamatute, iseäranis tõlgete keel kubiseb küll võõra keele sõnadest. Kuid see, mis raamatus, ei ole kaugeltki veel rahva suus. Pealegi ei ole need võõra keele sõnad, mis me oma raamatutest leiame, kaugeltki mitte Vene sõnad; ma ei tea tõendada, kas nende seas ülepea Vene sõnu leidubki. Need on rahvusvahelised ilmakodanikud, vanad kreeklased ja roomlased, mille poolest Vene kirjakeel ise õige rikas on. Meie enamiste vähese haridusega tõlkijad ei tunne tihti isegi nende sõnade tähendust ja tarvitavad neid, Vene raamatute tõlkimisel, selles vabandatavas arvamises, et lugejale sellest küllalt on, kui ta nii palju aru saab, kui tõlkija ise aru on saanud. Sõnad, mis tõlkijale enesele arusaamata olivad, võivad ka lugeja ilma kahjuta lugedes kahe silma vahele jätta. Arusaadav on, et niisugused arusaamata tähtede kogud rahva keele peale mingit mõju ei või avaldada.

Ma lõpetan sellega oma kirjutuse „Eesti muinasajast“. See aeg, kuni eestlaste Läänemere maakondadesse asumiseni, on viimastel aastakümnetel suureks teaduse haruks kasvanud,

mille jaoks näit. Helsingi ülikoolis 1 professor ja 2 dotsenti, Budapestis 1 professor, Klausenburgis (Ungaris) 2 professori ainuüksi töötavad. Berliini ja Pariisi ülikoolides on selleks oma professorid ja dotsendid ametis. Ainult Venemaa ülikoolides on huvitus selle suure hulga Soome-Ugri rahvaste kohta, kes siin enamaste nagu kiuste just ülikoolide ümbruses asuvad, kõige väiksem: Tartus lektori koht, Kaasanis professori koht, kuid viimane harilikult ilma professorita. Minu kirjutused ei ole, ega tahagi olla uued teaduserikastamised sellel põllul. Teaduse rikastamiseks on eestlaste jõuud veel liig nõrgad ja nende tööväljad liig laiad. Ma tahtsin ainult mõnda näpunäidet selle kohta anda, et eestlased sugugi nii väga ilma minevikuta rahvas ei ole, kui tihti arvatakse. Küll astub Eesti rahvas alles 1200 aasta ümber ajaloosse, et kohe selle järel halliks ühetaoliselt orjade koguks kokku langeda. Aga uuema aja uurimise viisid on võimalikuks teinud ka seal rahva minevikku tundma õppida (võrdleva keeleteaduse jne.) abil, kus kirjutatud ajalugu sellest rahvast midagi ei tea. Ja need keeleteaduse otsused on tihti kindlamad, kui ükski kirjutatud ajalugu. Me teame, et tuhandeid aastaid enne Kr. praegused üksikud Soome-Ugri rahvad üksainus rahvas olivad ja vist Volga jõe keskmal, Oka jõest hommiku poole elasivad. Me teame, et umbes 5—600 aastat enne Kr. praegused Läänemere Soome sugu rahvad mordvalastest, oma ligematest sugulastest, lahkusivad ja leedulaste mõju alla sattusivad. (Siin olgu ühtlasi, õiendatud lause 1910 aasta Eesti Kirj. lk. 73, kus öeldud on: „Leedu keele mõju ei leia meie mordvalaste juurest,“ peab olema „otsekohest mõju“, s. o. Leedu keel on küll Mordva keele peale mõjunud, kuid ainult kaudsel teel, Läänemere Soome sugu rahvaste kaudu (võrdle J. Szinnyei, Finn.-Ugr. Sprachwissenschaft lk. 19). — Umbes 100 aastat enne Krist. kuni 300 p. Kristust elavad Läänemere Soome sugu rahvas ühe kadunud vana Germani tõugu rahvaga naabruses; see Germani rahvas sulab vist ühissoomlaste sekka ära. Umbes 400—800 p. Kr. on siis Läänemere Soome sugu rahvaste üksteisest lahkumine ja eestlaste asumine Läänemere maakondadesse. — Mitte üksi neid üleüldisid verstapostisid meie esivanemate muinasajaloos ei paku võrdlev keeleteadus meile kätte, ta annab ka suure hulga teateid päris üksikute asjade kohta, mis meile võimalikuks teeb iga ajajärgu kohta meie esivanemate käekäiku kodus ja kodust väljas, haridust (sellest edespidi pikemalt), usku, vaenulisi ja rahulisi kokkupuutumisi teiste rahvastega, riiklisi ja kohtu olusid tundma õppida. Olgugi kirjutatud ajalugu meie esivanemate käekäigu vastu kuri võõrasema olnud, oma keele sõnadesse on rahvas ise oma minevikku kõikide

tema rõõmude ja muredega valanud ja ainult töölisi on tarvis, kes seda siit mõistaksivad ja tahaksivad välja harutada. See meie oma keeles peituv meie rahva mineviku ajalugu tõstab meid kõikide teiste rahvastega ühe pulga peale, kelle tuhande aastate tagusid mineviku tegusid meie harilikult kooliraamatutest õpime ja meie rahva käekäigu tundma õppimine aastatuhandete jooksul tagasi minevikku on meile pandiks, et meie rahva ühelt poolt oodetud, teiselt poolt kardetud surmatund veel väga kauges ja tumedas tulevikus võib peituda. Rahvas, kes oma ajaloo jooksul nii mitmeid võõraid mõjusid on pidanud tunda saama, ilma et nad teda oleksivad jõudnud maha murda, võib väga hästi veel teisi nii palju mõjusid ära seedida, enne kui ta tema viimane tund lööb.

J. Jõgever.

Mõned jooned keele ajaloost.

(järg.)

2

Ennemalt, Eesti kirjanduse 1910. XI. numbris, oli juttu sellest, kuidas üksikud sugukeeled, või kitsamalt võttes, üksikud murded on võinud sündida, ajaloolistelgi aegadel, ühisest keelest, kui see mingisuguste olude tõttu võimaluse on saanud laialilagunemiseks. Ühtlasi tähendati, selle kõrval, kuidas keel iseenesest juba muutumise poole kaldub, sugupõlvete vahetusega, ja kuidas see püüd, keele laialilagunemise aegu, täiesti kindla sihi võib saada nende eriliste, tõuliste ja keeleliste substratide — aluspõhjade — järele, mille isekeskis lahkuminevatele aladele teatav ühine ja ühesugune keel kergesti mahti saab laieneda. Edasi näidati, et loomulikult need keelelised lahkuminekud, seda enam ja seda iseloomulisemaks on võinud areneda, mida suletumat elu selle või teise keele või murde kõnelejate ühiskond on saanud elada, täiesti nii sama kui seda loomade tõuliste arenemise kohta on võidud tähele panna. Selle kinnituseks esitati, kuidas mägedes teatavad iseäraldused kergesti alale on võinud jääda ja teatavad teised iseolemulised, erilise arenemise poole kalduvad tunnismärgid ikka selgemini nähtavale pääseda, kuna mäed alati, mingi looduslikkude kaitsevallidena, paremat pelgupaika vähearvulistele ühiskondadele on annud ja suletuma elamise piirisid sünnitades kõigesugusid pärilisi iseloomulisi omadusi on jaksanud alal hoida, palju paremini kui stepp, mis omane on suuri hulki kokku tooma ja sedamaid neid sarnastama, kõike iseäralist ja individualist tasandades, nivelleerides.

Võiks nüüd küsida, kuidas on lugu nende keeltega olnud, mille üht osa Eesti keel enese lähemate sugulastega edustab, kuidas on Eesti keelgi selleks arenenud, mis ta nüüd on, enese mitme asja poolest lahkuminevate murretega?

Neid lauseid kostes, satume otsekohesesse tegemisesse nende küsimustega, mis Soome-Ugri rahvaste esiajaloo ümber keerlevad, küsimustega keele suguluse kohta Europa Aasia kahe suurema keelkonnaga, nagu algkodu küsimusegagi — kõige sellega, mida nüüd mõne aja eest jälle nähtava suurema interressiga Soome-Ugri keeleteadlaste ja arheoloogide seas uuritakse ja tähele pannakse. Aga, nii lausub ehk mõni, mis võime teada neist asjust, mille kohta isegi kõige hämaramaid teateid kroonika kuivadesse ja käsinatesse veergudesse ei ole tähendatud; kui arheoloogialgi ei ole korda läinud vähegi suuremat selgust nende kaugete esiisade saatustesse tuua, kuidagi neid antropoloogilisi vahesid valgustada ja neil hallidel aegadel valitsenud olukordi kindlaks määrata, millest siis, vähemast, järeldamine, mingisuguse tõenäolisuse piiris, võimalikuks saaks: kõige parematesgi tingimustes võiks ainult oletusi lausuda.

Varemalt, veel mõned head aastakümned tagasi, oli see üleüldiselt tunnistatud arvamine, et ühissoomlased, kes igatahes õige varastes aastasadares Läänemere lähedesse maadesse olid asunud, Aasiast tulnud, nagu Aasiast samuti nende rahvaste algkodu otsiti, keda indogermanlasteks kutsutakse ja kelle hulka suurem osa Europa rahvaid käib. Ja pidamine Aasiat Soome-Ugri rahvaste esialgseks asukohaks oli mingi teadusliku põhjenduse kuulsa Soome keeleteadlase Castrèni poolt saanud, kes, teatavat sugulust Soome-Ugri ja Mongoli-Tatari keelkonna vahel oletades, niimoodi need kaks igatahes võrdlemisi kaugemas tegemises teine teisega olevat keele rühma lähemasse geograafilisesse kokkupuutumisesse eelajaloolistelgi aegadel pidi asetama. Selleks arvas ta mõnede Soome keele kõlaliste paigandmedegi tõttu kõige sündsama koha Altai mägede ümbruskonnast leidnud, ja kogu keele sugukonda, mille hulka nüüd Soome-Ugri ja Mongoli-Tatari keelkond ühes Mandshu ja Tungusi keelega käis, hakati nii Ural-Altai keelkonnaks kutsuma, selle geograafilise ala järel, milles need mäed tähtsamad olid. Soome-Ugri rahvaste ja ühtlasi teiste kaugemate sugulaste, mongolaste, tatarlaste, mandshulaste j. n. e. algkodu oleks seda mööda õige lähedale selle ümbruskonnale tulnud, kust Indo-Germani rahvad mitmele maailma kaarele arvati laiili valgunud, Pamiri mägede ümbruskonnale. Viimane arvamine on, kes teab, Castrèni kohta teatava juhtiva võimu omandanud. Alles kui indogermanistide seas, asja lähemale vaatlusele võttes, nägema hakati, et indogermanlaste esikodu pai-

gutamine kesk-Aasia kõrgustele, mitme asjaolu pärast, vähe tõenäoline oli, mindi uusi paiku otsima, küll Vene steppidest, küll Skandinaavia mägismaadelt, kunni viimaks põhja Saksa maal need kohad arvati leitud, mis keeleliste, ajalooliste j. m. tõenduste valguses algkodu paigaks kõige sündsamad ja oletatavamad võisid olla; oma osa ehk on tõugki enese tunnis-märkidega mänginud, mis, sest et see algupärasena valge-verene ja pikakasvune tõendati olnud, ainult põhjapoolistest maadest tuli otsida. Samasugune nihkumine Europa poolele on Soome-Ugri rahvaste algkodu küsimuse kohta maksvaks saanud, kahtlemata selleks viimati nimetatud keeleuurijate oletustest uut äratust saades, kuna asju ühtlasi hakati harjuma kitsamates piirides ja selle tõttu suurema tõesarnasusega käsita. Ja see saigi seda kergemaks, kui kogu küsimus Soome-Ugri ja Mongoli-Tatari keelkonna sugulusest tugevasti kahtluse alla tõmmati ja teiselt poolt uusi võimalusi suguluse asjus Soome-Ugri ja Indo-Germani keelde vahel nägema hakati. Kogu küsimus nendest sugulustest ja viimaste kauguse astetest ei ole nüüdgi veel lõpulikult otsustatud. Võib olla alles siis, kui Samojedi ja Soome-Ugri keelde vahel olev kahtlemata sugulus lähemalt seletatud ja mingi esi-Samojedi ja Soome-Ugri keele kuju leitud, saavad eelmisedgi küsimused lahutatavaks. Lõpuks võib ju seegi väga tõepärane olla, et, nagu Eurasia — nii kutsutakse Europat ja Aasiat ühes — ühtlase kontinendi sünnitab, ja nende mõlemate osade kulturi vahel valitseb õige vana ühtlus, et lugu tõugude ja keeldegagi samasugune on, muidugi nii, et vanemad olud hiliste kordade tõttu raskesti nähtavaks on tehtud. Ja tõe poolest, tõendusi selleks saaks leida keelest nii hästi ase-sõnade kui liidete alalt, isegi teatavad sõnastikulised sarnasused ja samasused ei oleks võimatamad suuremas määras kui esialgu ehk näitaks, ka kui nii kaugele minna ei tarvitseks nagu itallane Trombetti, kes sugulust kõikide maailma keelde vahel mingi algupärase lihtsate mõistete ja sõnade varal on lootnud tõeks tegevat.

Olgu kuidas tahes, ei saa jätta tunnistamata, et nähtavasti õige vanu ja huvitavaid kokkupuutumisi Europa ja Aasia nii kaugetegi keelkondade vahel on olnud kui Mongoli-Tatari ja Soome-Ugri ja Samojedi keelde vahel; asjaolu, mis igatahes, olgugi õige hämarasti, näikse aitavat tõendada seda arvamist, et kummagi keelkonna kõnelejad mingi geograafilises naabruses asunud on, juba hallidel eelajaloolistel aegadel. Lainetama lüües on võinud üksikud osad aegajalt edasi tagasi liikumisesse sattuda ja hoo-kaupa teise rahva asumise alalt teise omale tungida, nagu meie seda ajaloolistest aegadest teame: olud, mis hilisematel aegadel mitut puhku kordunud, on võinud samuti aastatuhan-

dete eestgi sündida; see ei tähenda midagi, et meilt seesuguste liikumiste kohta teated puuduvad.

Kõigiti kindel näib see olevat, et Soome-Ugri rahvas alati mingi keskmises seisukohas Indo-Germani ja teiselt poolt Mongoli-Tatari rahvuskonna vahel on asetsenud, nagu geograafiliselt veel ajaloolistelgi aegadel, hoolimata sellest, et mitmed läbimurdumised algupärasid vahesid on võinud paigalt nihutada. Ja tõesti, Soome-Ugri rahva algkodu näikse, mitmest olust otsustades, juba seletamata muinasaegadest saadik nende, nagu Tatarikeeli Ural tähendab — Vöö-mägede lähikonnas olnud, mis Europa ja Aasia vahemüüri süunitavad. Kuna Soome-Ugri esikodu paigutamine teisele poole Urali mäge Altai mäestiku ümbruskonda oletamatuks oli saanud, juba nüüdsid Soome-Ugri rahvaste asukohti silmas pidades, tekkis iseenesest tarve esialgust asukohta Europa poolt otsima hakata, mille poolt juba suur osa kõike sugu tõendusid pidi kõnelema. Altkodu leidmine oli võimalik ainult nii moodi, et nüüdistest asupaikadest välja mindi ja ikka koomale ühisele keskkohale püüti tulla. Ja seda teed ongi viimasel ajal ikka enam sinna poole kalduma hakatud, et Soome-Ugri rahvaste eelajaloolisi asukohti neilt mägistelt mailt otsida tuleb, mida Kama ja Urali jõgi enese latvadega uuristab, kõigiti niisugusest maakohast, kus ohrasti metsa ja vett, aasta-aegade vahed võrdlemisi suured ja ilm kare on olnud, lumede ja jäädega. Seda on iseäranis keeles leiduvate sõnade põhjal arvatud võivat tõeks teha. Ja keelemeeste jälgi käies on arheoloogidgi muinasasjade uurimist mööda eelmisi oletusi kinnitanud. Salgamata igatahes on, et algkodu küsimus, mille kohta huvitus loomulikult suuresti tõusnud on, uude uurimise järku on jõudnud, ja tulevik töötab palju seda selgitada, mis nüüd ehk õige tume ja teadmatusesse looritud on. Siin, Urali mägede lähikonnas, veel tõenäolisemalt Europa poolel, näikse see rahvas asunud, millest pärast, mitmesuguste lahkude näol, üksikud Soome-Ugri rahvad või rahvaste rühmad on saanud. Kahtlemata on nende esiisade seisukoht mõne asja poolest õige perine selleks olnud, et enese iseloomu alal hoida ja kaua segamata teatavas ühekülgses sihis arendada: nagu mingi kaitsevall näib Urali-mägi ja metsased ümbrused nende kindlasti metsastajate ja kalastajate rahvaste hõimkondade asukohta, stepi rahvaste rahututest edasitagasi-laenetustest varjanud. Süda-Aasia rohtmaadelt puhetes ja lääne poole edasi veerdes on see voogamine pidanud, nii sama kui ajaloolistelgi aegadel, läbi Kaspia ja Urali vahele jääva lahuse nagu värava läbi edasi valguma, enamasti mingi otsesihises joones nagu inertsia järel, puudutamata või vähe puudutades Soome-Ugri rahva hulga põhja pool olevaid

asumise alapid, mis liikumise joonest umbes 90° nurga alla jäid. On arusaadav, et rahvas võrdlemisi vagusasti neil metsamail elada võis, eksitamata ja ühtlasi suuremid lahkuminekuid avaldamata, nii kaua kui asukohad kitsaks ei jäänud ja piirid laiemale ei ulatanud, väljaspoole neid teatavid varjualused paiku, mida Urali mägi enese seljatagusega kaitsis, vähemast Europa poole. Aga isegi metsastaja ja kalastaja rahvas, millel laste rikkus, nagu teada, mitte õnnistuseks ei ole, ja mis siis selle tõttu, et avaratel aladel elada tuleb, laste hukkamiseni aetakse, — seesugunegi rahvas ei jaksa siiski enese hõimkonna arvu kasvamist tõkendada: pika peale sünnib ometi mingi lisa, mis, uusi metsastuse ja kalastuse maid tarvitsedes, vähehaavalt asumise piirid laiemale peab nihutama. Ja nõnda näiksegi pikkamisi kõik eeltingimused nende laienemiste ja laialilagumiste jaoks sündinud, mis pärast ajaloolistel aegadel algrahva üksikuid rühmi mööda läänepoolsemat Euroopat laiali on kannud. Missugused selle esialgse Soome-Ugri rahva elamise moodud ja hariduse olud on olnud, on raske enesele ette kujutada: ainult keel ja arheologia, edespidi ehk suuremal määral kui tänini, annab mõne vähesse tameda aimamise selle kohta. Peaasjaliselt metsastus ja kalastus näib kõigiti neil saagirikastel paikadel need abinõud ja vahendid olnud, mis elatuse võimalikuks tegid, suur kogu metsastuse ja kalastuse kohta käivaid ühisid Soome-Ugri nimetusi näib seda tõendavat, näit. nool, jouts (Soome vibu) jänne (Soom. vibunõör), kulle (Soom. võrk), pato (Soom. tõke), õng j. n. Isegi mingi metall vask, mille tähendus küll nii sama üldine metalli nimetus on olnud kui Indogermani ajas, võrd. lad. aes, ei näi võõras olnud, võrd. eest. vask ung. vas raud, ja selle metalli töötamisega oli neil kaugetel kodumail ühendatud ehk esimesed sepise alged, mis nähtavasti hiljematel aegadel Permi rahva keskis isesuguse õitsemise aja läbi pidi elama, kust siis lääne-soomlasedgi enese esialgsed teadmised pärast Läänemeremail võrdlemisi kaugele arenenud sepikunstis vahest kaasa tõivad. Kuid viiks meid liig kaugele neist asjust lähemalt kõnelema hakata: meie aine piirkonda käib peaasjalikult keele arenemise ajalugu, mille valgustamiseks ainult siin seal ajaloolisi faktisid esile saame tuua.

Küsib ehk nüüd, missugune oli see esialgne, algupärane keel, mille nii lahkuminevate murrete hulgas meie omagi on. Sest kõigist vahedest, sagedasti peaaegu äratundmatuseni arenenud erilistest kujudest hoolimata, mida nüüd üksikute sugukeelde sugulased sõnad edustavad, tuleb ometi tõepäraseks pidada, et kord aeg on olnud, millal need kõik samasugustena kõlasid. Võetagu muude seast kaks äärmist kauget sugulast keelt, nüüd ühtlasi küll kaks kõige läänepoolsemat, näit. Eesti

ja Ungari keel ja kõrvutatagu paar sõna, millel tõesti teine teisega tegemist on, nii saame ehk vähegi aimatava käsituse selle küsimuse kohta. Näit. sõna *ka la ung. hal*: teiste sugukeelde varal on tõendatav, et vähemast esimene silp *ka l* on kõlanud, ja et siis eestikeelne sõnakuju algupärasemat moodu edustab. Aga kuidas lugu teise silbiga olnud, on juba oletamise varal, võib olla, et Eesti keel siingi algupärasema edustuse alal on hoidnud, ja teises silbis mingi tume *õ* taoline hääl on olnud, mida *õ* tähendatakse, selle oletamine seletaks 2: silbi täishääliku kadumise suuremas osa Soome-Ugri keeli. Samuti oleks lugu sõnaga süli ung. *öl*. Esimese silbi võiksime ikka kuidagi viisi rekonstrueerida. Sugukeelde varal võime kindlaks teha, et siin *e* on olnud, millest labialiserimise kaudu *ö* ja siit edasi *ü* on võinud tulla, *s* on päale selle Ungari keeles reeglipäraselt kadunud. Kuid teises silbis oleme jällegi nõutud: võimalik, et siingi mingi mixed-segahäälik on olnud, siis *d*, ja terve sõna kuuluks seda mööda Soome-Ugri aega tagasi viiduna *seld*, millest siis meie süli ja ung. *öl* oleks saanud, teise silbi *d* edustaks Eesti keeles, sõna lõpus *i* ja sõna sees *e*, Ung. keeles kadu ja *e* sõna keskel (võrd. aec. *ölet*). Nagu neistgi paarist näitusest näeme, on meie keeles muutusi sündinud, ehk küll mitte nii suuri, kui Ungari keeles. Nõnda kõiki sugukeeli isekeskis võrreldes ja ühisid jooni välja lahutades, võidakse suur hulk seda alguskeelt uuesti ehitada teatavate tõenäolisuse seaduste järel, ometi ilma et kunagi tõendada võimalik oleks, et see ja see sõnakuju tõesti seesugune ja mitte teisesugune ei ole olnud, sest kellegi võimuses ei ole esile nõiduda olukordi, mis korra valitsenud, ainult äärjooned ja ühised ilmed võidakse kätte saada.

(Järgneb.)

V. Grünthal.

Eesti noorsugu A. H. Tamsaare novellide valgustusel.¹⁾

Peer Gynt, Ibseni sellesama nimelise draama kangelane, tuleb pärast mõtteta ja eksivat elu koju, vana ja väsinud. Omakasulises õnne tagaajamises ja oma silmapilgu soovide hellitamises oli ta mööda läinud inimese tõsistest ülesannetest. Ta ei tundnud ära oma „elu tõde“. Närbenud tahtevõimuga ja arg — elas ta oma soovide ja tungide täitmiseks ja rahustami-

1) Kõne peetud 11. juunil 1911. a. Viljandi Eesti Kirjanduse Seltsi kirjanduse-koosolekul ja samasugusel koosolekul 20. juunil 1911. a. Pärnus.

seks. Terve eluaeg ei olnud ta see, mis ta olema pidi. Oma tõsise „mina“ teotas ta ära, laskis hukka minna. Ei iialgi ennast unustades oli ta enese ärakaotanud. Alati enesele järele andes, enesega rahul olles, oli ta enese vastu truudust murdnud.

Ja kui nüüd vana mees koduteel läbi põlenud metsa sammub, kuuleb ta imelikkusid hääli, nagu laste hääli — pool nuttu, pool laulu . . . See on Jumala loodus, mis nuriseb ja nutab — ä r a k a d u n u d ja mõtteta elu üle ja süüdistab halli-juukselist rändajat, et ta asjata ja ei millegikski elanud on.

Hallid kerakesed veerevad Peer Gynt'i jalgade ees ja nendest hüüab hääli: meie oleme sinu mõtted, mida sa lõpuni läbi mõtelnud ei ole . . . Kuivanud lehed, tuulest tõugatud, sahisevad: meie oleme sinu h ü ü d s õ n a d, aga sina ei ole meid välja hõikanud . . . Õhus on kahinat kuulda: meie oleme l a u l u d, sinust laulmata jäetud . . . Kastetilgad nutavad vaikselt, oksalt pudenedes: meie oleme sinu „pisarad“, sina ei ole meid välja nutnud . . . Murdunud õlekõrred kõnelevad: meie oleme sinu t e o d, mis sa tegemata jätnud . . .

Nii siis: elu on jäljeta kadunud, kõigil on ots. Peer Gynt tunneb ise, et ta on „ei-midagi“, et tal sisu puudub, nagu sibulal, millest ta ühe korra teise järele ära koorib, ilma et tuuma leiduks. Ja ta luuletab oma hauakivile sõnad valmis: siin on maetud „ei-keegi“ . . .

Kui Tamsaare uemaid novellisid: „Pikad sammud“, „Noored hinged“ ja „Üle piiri“ üksteise järele läbi lugeda ja kõik neid novelli-tegelasi vaimusilma eest veel kord mööda libiseda lasta, siis näeksid nagu rida väikseid, Eesti olude järele ümberseatud Peer Gynt'isid, kes selles süüdi on, et nemad oskanud ei ole oma eluga midagi peale hakata, ühiskondlisele pinnale, kus nemad liiguvad, mingisuguseid jälgi järele jätta. Nemad põlevad kui küünlad, seni kui tahti on, ilma et ise soojaks saaks, ehk teisi soojendaks. Tamsaare noored elavad isesugust v a r j u - e l u, mis nende hingedesse midagi s ü g a v a m a t järele ei jäta. Niisama tähelepanemata ja teota libisevad nad ka ise elust ja ümbrusest mööda, jäljeta kui pildid kinematografi eesriidel.

Ja kui siis need väikesed silmapilgu-kangelased igaüks oma pakikesega sinust mööda on läinud, teadmata kust tulles, teadmata kuhu minnes, ja vaatepiiril v a n a d kõrgused ja kaugused m u u t u m a t a seisavad, mis võiks siis muud ütelda: „Siit on mööda läinud „ei keegi'd“ teed mööda, mis viib „ei kusagile“ . . .

Tamsaare novellide n o o r t e üle on v a n a d e poolt kohut mõistetud. Tamsaare paljastused noorte suguelus on põhjust andnud Eesti nooresoo kõlbulisest langemisest kõvemine kõnelema hakata. Sest mõtelge: noored tütarlapsed koputavad üli-

õpilaste poissmehe-korterite uste peale ja nende katusealustes kambrikestes sünnivad „olukorrad“, millest Eesti kirjanikud muidu häbelikult vaikivad.

Kuid Tamsaare novellide põhjal nüüd kohe Eesti nooresoo kõlbulisest langemisest kõneleda, oleks ühekülgsus. Kui Tamsaare kirjanikuanne nooresoo seksuaalküsimuses rohkem huvitatud on, kui, näituseks, tegelikus karjakasvatuses, siis ei tohiks Eesti noorsugu sellega veel midagi kaotanud olla, et Tamsaare oma psühholoogiliste novellide asemel mitte kirjutanud ei ole mõnda käsiraamatut „Heinamaade torutamisest“ ehk „Kõige õiglasemast piima hindamisest“.

Igal ajajärgul on omapäraline noorus. Kuid selles on ta alati ühesugune, et ta vanu kõlblusereeglid kunagi täielikult omaks ei võta. Noorus, kes vastu ei hakka, olnud väärtusi uuesti ümber ei hindaks, ei oleks kellegi õige noorus, ei täidaks nooruse ülesannet.

Nii ei tohiks see vabam läbikäimine mõlema soo vahel Tamsaare novellides veel iseenesest põhjust anda midagi halba oletada. Pornograafilisi kalduvusi ei leia meie Tamsaare novellidest mitte. Selleks on tema püüded liiga auusad ja tõsised. Isegi kõige „tegelikumaid“ suguelu küsimusi, nagu novellis „Üle piiri“, käsitab Tamsaare niisuguse asjaliku näo ja headsuoviva kaastundmusega, et siin kõrvalistel mõtetel ruumi ei ole.

Tamsaare ehitab sugudevahelist silda pea alati „hingede“ kaudu, ja alles siis tuleb „patune“ ihu oma ihadega. Ja siis on Tamsaare noorte „patused“ kalduvused liiga hea maitse ja hääbuvate värvidega kirjeldatud, et kedagi tema „pühamates tundmustes“ haavata. Lintropi „Willem Elgas'e“ kohta ütleb Gustav Suits, et see „põllumajandusliku romantikaga“ kirjutatud „vagajutt“ liiga kahvatu olla, et kedagi ilmsüütust ja sõnnikut rohkem armastama õpetada. Mina arvan, et niisama ka Tamsaare novellid neid kahte kõlbulises ja majanduselises elus tarvitatavaid väärtusi ka kuidagi alandada ei suudaks. Ka pärast Tamsaare novellisid võib ilmsüütus ja sõnnik igaüks oma kohale alles jääda . . .

Palju tõsisemal alusel seisab juba Tamsaare noorte süüdistus idealide puuduses. Tamsaare noortel ei ole idealisid ja võib olla, et see nende õnn on. Väga võimalik, et Tamsaare noortel sellepärast idealisid ei ole, et kirjanikku ennast Eesti nooresoo idealid ei huvita. Ehk vaatab Tamsaare idealide kui „asjade“ peale, mida üks „tõsine“ noorus niisama sagedaste vahetab, kui pesu? Mis otstarbel siis niisuguste „möödaminevate“ nähtustega tegemist teha?!

Eesti haritud nooresoole lähemale astudes neid astmeid mööda, mis Tamsaare oma kolme viimase novelliga avanud,

jätame siis kõik „kõlbulised eelarvamised“ ja „põhjusmõtted“, mis igal ajal ju isesugused olla võivad. Jätame ka „idealid“, mis ehk nende osa olla võib, kes „kainelt“ ja „asjalikult“ elada ei oska. Vaatame Tamsaare noori kui inimesi, väljaspool mingisuguseid vaateid ja idealisid. Just niisuguse inimese järele näibki Tamsaare oma novellides jänunevat, kui ta kõike hirmuga eemale hoiab, mis selle inimese peale kuidagi värvi ja varju heita võiks. Ja mis oleks siis õige tähtsam teada ja tunda: kas neid idealisid ja ilmavaateid, mis noorus täna jumaldab ja homme unustab, või tundma õppida seda noortsugu ennast tema otsekoheses individuaalses väljaarenemises, kõige hinge algjõudude ja iseäraldustega. Ei olegi nii tähtis see, milles meie noorsugu ennast silmapilgul avaldab, vaid kui suure jõu ja omapäralsusega ta seda teeb. Kas on Tamsaare noorsugu elujõuline ja püsiv mingisuguse tuleviku jaoks mingisuguseid idealisid kandma — see küsimus oleks kõikidest kõige tähtsam?

Ma tähendasin varem, et kui Tamsaare jututegelased liiga vaesed on idealide poolest, siis vast sellepärast, et kirjanik neis idealides mingisugust tegelikku tähendust ei leia selle nooresoo kohta, keda tema kujutab. Kuid „Pikkasid sammusid“ lugedes tuleks nagu teisele otsusele. „Pikad sammud“ näitavad, et see noorsugu, keda Tamsaare oma tähelepanekute objektiks valinud, ei suuda mingisuguseid idealisid kanda, vaid langeb nende all kokku. Heinrich „Pikkades sammudes“ on ainukene mees, keda Tamsaare oma novellitegelastest ka „kõrgemate“ sotsiaalsete ideedega tegemist laseb teha ja meil on ju teada, kuidas see „õhusõit“ lõppes . . . Kaasakiskuvad unistused „kõrgemast moralist“, naesterahva „inimsusest“ ja kõiksugustest „vabadustest“. Kuid niipea, kui selle „bagasiga“ mõnest kirjanduseõhtu läbirääkimiste piirkonnast tõelikusse elusse astutakse, kaovad idealid käest ära. Võib olla, kui Heinrich mõne Lintropi rukkilille-neiuga kokku oleks puutunud, mõne „valge lehega“, kuhu ilm ja elu oma musta käega midagi peale kirjutanud ei ole: seal oleks ehk need vabaarmastuse põhjusmõtted mõned aastad läbi lõõnud. Kuid naesterahvale, nagu Olga, kes nagu pilliroog tuule käes igale poole paendub, vabaarmastuse praktikas veel mingisugust „kõrgemat morali“ selgeks teha ja tunda õpetada: sarnaseks überpööramiseks on Heinrichil liiga vähe selgroogu. See nõuaks suurt armastust, mida ainult suured ja sügavad hinged tunda võivad.

Õieti ütelda, ei ole Heinrichil enesegi seda „kõrgemat morali“, mis ta teistele pakub: see on ettekujutus, lihtne raamatutarkus, võõras tema tõisele loomusele nagu ölekõrs parmul sabas. Päris armetu on näha, kuidas inimene oma

püüete ja soovidega iseenesele vastasrinnas seisab. Vabaarmastuse ideed kõrgele seades, ei suuda ta isegi selle esimese tagajärje ja paratamatusega — naesterahva minevikuga — leppida, vaid keerab ainuõiguse ja ilmsüütuse nõudmisega tagasi oma Egiptuse vanade lihapottide juurde. Ta ütleb naesterahvas kõigepealt inimest nägevat, kuid jõuab viimaks, nagu kõik teised, ainult emase olevuse juure, kus ta nende riismetega lebib, mis teised isased üle jätanud. Ja mis siis lõpuks muud, kui kurtma hakata, et sammud liiga pikad olla, et selleks aastasadasi ära kulub, enne kui „niisuguste asjade“ peale mõtlema võiks hakata!?

Teine „Pikkade sammude“ osaline Otto on kui inimene mehisem. Just selle tõttu, et tema mingisuguste „kõrgemate asjadega“ tegemist ei tee ja ennast idealidega ära ei venita. Tema on „majandusemees“, kes elu nõnda võtab, nagu ta on. Naesterahvaste vastu tunneb ta armastuse asemel igapäevast meesterahvalikku iha. Maitse väga laialine, ehk õigem — seda polegi. Tark ehk rumal, haritud ehk harimata — peaasi, kui ta emane on. Otto peab isegi harimata ja rumalaid naisi paremaks: nad on praktilisemad, ei aja tarka juttu ja lahkuvad ilma „stseenideta“. Ainult kahjatseda tuleb, et kirjanik seda inimest tema kuldse elusse rahule ei jäta, vaid omas naivuses meid uskuma tahab panna, nagu hakkaks Otto hinges midagi kõrget ja idealset liikuma. Päris õnn, et jutt varem ära lõpeb, kui Otto idealideni jõuab. Idealid on Tamsaare noortele kui rõuged: moonutavad sellegi näolapikese ära, mis neile kogemata saanud . . .

Inimese isiku auustajad ehk individualistid kaebavad, et inimesesoo teadmiste ja kultura edenemisega ei kasva mitte üksikute isikute tahtevõim, ei edene iseloomu meelekõrgus ja vastupidavus. Isik laguneb, hargneb üksikuteks tükikesteks, seisab koos nagu kildudest. Nietzsche Zaratustra otsib inimesi, leiab ainult varemeid, killukeksi inimesest. Inimesed muutuvad labasemaks, saavad ikka rohkem ja rohkem igaüks oma naabri sarnaseks.

Midagi sarnast näeme ka „Pikkade sammude“ noorte juures. Kuigi Heinrich idealisti ja Otto „majandusemeest“ kujutama peab, kuid nende põhjustooniline väljanägemine on nõnda sarnane, et isegi kirjanik, kui ma ei eksi, nad korra ära vahetab. Kas nad nüüd kogemata mõnest idealist mõõda on käinud või mitte, millegi kõrgema poole püüdnud või mitte — lõpuks on nende inimeste pikad ja lühikesed sammud kõik ühesugused kukesammud, nagu kannaksid nad mõnda modern seelikut, mis laiemalt ei luba. Ja ei mingisugust järjekindlust, isegi niisuguses neile nii „ametikutselises“ asjas, nagu naes-

tega ümberkäimine. Et idealist Heinrich oma „kõrge morali“ peale vaatamata Olgaga „läbi läheb“, on vähemalt inimlikgi. Aga et Otto sarnane „käsitöoline“ oma liistude juure ei jää, vaid korraga „midagi hirmsat ja suurt“ tundma hakkab — noh mis häda on sellel Tamsaarel seda „täitmeest“ nõnda „blamerida“ . . .

Tamsaarele heidetakse ette, et tema oma „Pikkadest sammudest“ midagi õppinud ei ole, vaid järgnevates töödes vanu vigasid kordab. Kuid üks on selge: „Pikkade sammude“ järele Tamsaare oma noori enam idealidega ei koorma. Seda viga ei tee tema enam mitte.

Kui noorte ihad „Pikkades sammudes“ mingisuguste idealide, mingisuguste ühiskondliste sihtide ja püüete alla ei paendu, mis siis muud kui ihata ilma idealide ja nende püüeteta elatagu nagu juhtub, täna nii, homme naa! Nii esinebki meile siis Tamsaare oma järgneva tööga „Noored hinged“, kus ei ole õieti võimsat iha, ei ka mingit, nõndanimetatud „kõrgemat tundmust“, vaid midagi selle mõlemi vahepealset, keskmist ja ülessoendatud. Armumängud, mis millegiksgi välja ei kujune, üksteise ees kehkendamine, sõnadepildumine ja üksteise ületrumpamine mõttevaesusega, see on see ainukene elu ja huvi, mis igavalt ja ühetooniliselt leheküljelt leheküljele venib, ilma et lõppu leiaks. Et noorus oma ea meelitsemistest mööda ei pääse, on ju iseenesest mõista, ja Tamsaare „noorte hingede“ „kuramerimisel“ ei puudu teinekord isegi teatav graatsia ja luule. See võib teatavates aastates isegi väga ilus ja huvitav paista ja elule maitset ja vürtsi anda. Kuid nagu keegi Türgi piprast või loorberi lehtedest veel üksi sõnuks ei saa, niisama kehv peab ka see „vaimutoit“ olema, mis vurrude keerutamise ja silmadetegemisega lõpeb. Mõistatuseline on näha, kuidas need noored hinged üksteise „hingede hallikatelt“ ammutades ometegi niisugust hingeta elu elavad. Nagu kõrbe ojad, mis liiva sees edasi poevad ja kunagi laiale merele ei pääse. Isegi see nooruse naer, südamlik ja hõbeselge, puudub seal. Selle asemel närvilise inimese oimetu suukõverdamine, kas viisakuse või harjunud kombe pärast, mis kedagi kaasa ei kisu. Just see, et Tamsaare noortes hingedes nii järelijätmata naerdakse, seda naeru nagu mõneks sportiks väljaarendatakse, näitab, et tõsine põhjus naermiseks puudub.

Ka sellel üleliigsel filosoferimisel „elu sügavuste“ üle, millega üksteise ees hiilgada püütakse, on laada ja enam-pakkumise maik juures. Püütakse tarkade sõnadega tõsise elu puudust kinni katta ja küsimuste peale kõlava kõnekäänuga vastata, mida homme muidugi kellegil enam meeles ei ole. „Noorte hingede“ kangelane Kulno saab väga hästi

aru oma elu v a l e s t, kui ta ütleb: „Vististe targutame meie liiga palju ja elame liiga vähe, sellepärast ongi meil nii palju küsimusi . . .“

Tuleb välja, nagu Peer Gynt'il, et palju mõtteid sureb mõtlemata, palju tegusid jääb tegemata, hüüdsõnu hüüdmata ja laulusid laulmata — ja maa peal on külmem ja õudsem.

Et niisugune sisuta ja sihita varjuelu ennast ise ära hävitab, on kerge mõista. Just see sihita äraelamine päevast päeva, nagu kana takus, kus inimene oma isiku ära kaotanud on, sünnitabki ise osa sellest elutüdimusest ja ükskõiklusest, mille poolest meie noorsugu ohtralt silma paistab. Siit tulevadki meie „noored raugad“, kes igasugustest meeleliigutustest „kõrgemal“ seisavad, kellel midagi enam püha ei ole, kes iga elurõõmsa ja elumõttelise püüde juures põlglik-väsinult muigavad või tsüünilisi märkusi teevad. Ja nii näeme meie, kuidas naeratavad suud novelli alguses lõpuks üheks suureks aegutuseks välja venivad. Kõik need väikesed kirekesed ja nokkimised, armukadedused ja urgitsemised üksteise hingetagustel — see viljata ja sigivuseta aja surnukslöömine ja tühja koti püsti-upitamine ei suuda kaua vastu lüüa. Ühel heal päeval on need v i i r a s t u s e d kadunud — ja siis hakkavad meie kangelased üksteise juurest ära põgenema: üks Peterburisse, teine Moskva ja kolmas ei tea, kuhu. Algab põgenemine oma mõtteta elatud elu ja hingetühjuse eest, et kusagil kaugel „uut elu“ algada, „oma merd sügavamaks ja taevast kõrgemaks võlvida“. Kas see neil võõrsil korda läheb, mida nad kodu ei mõistnud, ei julge vastutada.

Nii mõnelgi näib, nagu oleks „Noorte hingede“ noored tusedamad ja mehisemad, kui „Pikkades sammudes“. Kuid see üleolek on silma pettus ja tuleb tagaseinast. On ikkagi kaks asja: kangelane olla mõne sotsiaalse tuleviku-ideali kandmisel, või kangelane olla tantsupõrandal. On ümbrusi olemas, kus kangeste raske on teataval mõõdul mitte kangelane olla. Ja niisugust vähenõudvat elu ja ümbrust pakubgi „Noorte hingede“ jutuke.

Võtame kas või selle „Noorte hingede“ kõige „tõsisema“ ja kangema noore, Karl Raismiku, kelle kohta öeldakse, et see mees on, kes ennem murdub kui paendub. Kuid mis teeb see „mehine mees“, kui ta armastus Aino vastu nurja läheb? Ta läheb oma häda kellegile elatanud piigale kaebama, laseb sellel enese üle kahjatsust tunda ja nutab haleduse pärast neiu põlle märjaks. Ja siis lubab ta kaugele Venemaale nälgima minna, et kõhuvaluga südamevalu vaibutada. Muidugi ei puudu sellel „tõsisel mehel“ ka armuvalu salmikud . . .

Tamsaare viimase novelli pealkiri on väga tõotav: „Üle piiri...“ Kes salliks küll nooruses piirisid, ja kes ei ihkaks neist üle saada? Üle piiri — missuguses sõnas oleks veel rohkem romantikat ja kangelasi...

Meie oleme Tamsaare noori näinud nende aastasadasid kestvates nõrkustes ja nende äripäevasel ajaviitmisel. Nüüd tahaks kord seda julgust ja mehisust vaadelda, kuidas Tamsaare noored hinged pikkadel sammudel üle piiri tormavad...

Kuid isegi paarirealisel sisu ärajutustusel tunneme endid novelli tegelaste kohta petetud olevat. Üliõplane Robert on „haige“ ja tohter annab nõu, kas „mägedele“ minna ehk selle naesterahva juure, keda ta armastab. On olemas jutt eeslist, kes kahe halja heinakoorma vahele nälga suri, sest et ta kuidagi otsusele ei jõudnud, kumbast võtta. Niisugune eesel Robert küll ei ole. Tema võtab mõlemast koormast: läheb esiteks „mägedele“ ja siis selle naesterahva juure, keda ta armastab. On haigus „üle läinud“ ja noorus enam „karikat ei täida“, lahkub Robert Hedwigist, ja viimane läheb Dr. Kalamaale mõrsjaks, kes teda kaasavara pärast kosib. Kui ilmsiks tuleb, et pruut emaks saab, lööb Kalamaa väikest lärmi. Mitte küll oma „haavatud tundmuste“ pärast, vaid et äiapapalt rohkem „pealist“ välja pitsitada. Kuid Hedwig ei ole uues seisukorras enam nõus Kalamaale minema. Ta läheb Roberti juure, kes asjale „kristliku“ lõpu teeb: kumbki peab ühepalju saama. Armastuse likviderimise koosolekult lahkuvad Robert ja Hedwig kumbki kahekesi. Hedwigile jääb laps ja Robertile tema. „suur igatsus“ — vististe uue isakssaamise järele, kui tohter ette kirjutab. Mind ei huvita selles töös õieti mitte see „tegelik küsimus“, mis novelli aluseks pandud ja selle „problemi“ õige ehk mitte õige äraotsustamine, nagu see teatavatele Robertidele teatavas eas ette tulla võiks. Mind huvitab see toimetuse viis, milles ennast isik karakteriseerib ja avaldab. Milles seisab siis see „üle piiri“ Roberti juures? Et ta naesterahva ära eksitab? Aga kes usub siis meie ajal neitsilikkude noortemeeste sisse? Gustav Suits nimetab Lintropi „Willem Elgast“ „uskumata ilmsütuseks“, mis realeluga kuidagi kokku ei käivat. Meie noored arvustajad ei suuda seda kuidagi andeks anda, kui kirjanik noori inimesi üksi jätab, ilma et midagi sünniks... See olla ju tööolude vastu patustamine, ütlevad nad. Kui nüüd meesterahva ilmsütus mitte „real“ ei ole, milles on siis Robert „üle piiri“ läinud, mis teda hulgast eraldab? Mitte midagi! Sellest piirist, kust Robert „üle“ läheb, võib kõige viimane kaabakas uulisalt üle minna.

Kuid jäta me selle oletuse. Anname järele, et tõsine mehisus just naesterahva äraeksitamisest seisab, et seda ikkagi ainult mees teha võib. Kuid siis tehku ka seda kui mees! Robert on aga ka siin argpüks. Ta läheb veel enne tohtri käest selleks tähte küsima. Ju tal ka ristimise- ja rõugepanemise-täht igaks juhtumiseks põues oli...

Mitte mehisus ei ole see, mis Hedwigit Roberti haiglaste ihadele järele andma sunnib, vaid meelega haledus ja kaastundmus. Sest Roberti kere seisab mererannas, kuuehõlmad laiali. Puhub külm tuul ja ta võib haigeks jääda. Tuleb meele Vene kõnekäänd: „Las lapsukene mängib, kui ta aga ei nutaks...“ Ja Hedwig teeb selle järele.

Veel vähem mehisust avaldab Robert lahkumisel. Ta saadab eksitunud, lapsega naesterahva „tädi Annaga“ ilma-mööda hulkuma, teadmata ja karmi elusaatusele vastu, ise aga jääb kodu pöönutama ja ootab „uusi imesid“. Ahju taga istumiseks oleks tädi Annal küll rohkem eesõigust. Ja mis mees see siis on, keda kõiksugused „tädid“ asendada võivad?

Tamsaare nooredmehed tunnevad ise väga hästi oma nõrkust ja närusust ja ei usu iseennast kopika eestki. Eganad ka muidu „tugevate naeste“ järele igatsust ei tunne, kes maailma majapidamises korda peavad looma ja neid mehikesi pantohvli all hoidma. Nii unistavad „Pikkade sammude“ Heinrich ja Otto mõlemad tugevatest naestest, kes seda teed edasi sammuvad, milleks nemad, mehed, liiga naesed on. Niisama hüüab sügavamõtteliselt Kulno „Noortes hingedes“: „Aga siis peate teie, naesed, suureks ja tugevaks kasvama, ainult tugevate naestega üheskoos võib midagi ehitada... „Ülepiiri Robert“ juba tugevaid naisi ei ihalda: mis peab ta niisugustega peale hakkama, kui ta jälle „haigeks“ jääb ja „karikas“ täis on...“

Muidugi ei ole Tamsaare naesed palju „mehisemad“ kui mehed, kuid seda ei lähe neilt ka keegi nõudmagi. Kuid ka oma „naeselikusega“ ei paku nad palju. Olga on naesterahvas, „nagu soovite“. Oskab Heinrichi aatelistele „püüetele“ vastu tulla ja selsamal ajal Otto hoopis teiselaadilisi huvisid „teenida“. Aino on alles liiga plika, et tema üle lähemalt otsustada. Kuid ega sealt midagi välja ei tule. Ta on aasta ülikoolis käinud ja seal ainult — naernud! Et ta kena näolapiga on, siis jookseb talle rohkeste akademiaalist noort-sugu järele. Aino nimetab oma auustajaid „haledate silmadega eesliteks omas suures karjas“. Väga meeldivalt see just noorteherrade kohta ei kõla. Kuid teisest küljest ei võis see ka naesterahvale iseäraliseks auuks olla, kui teda ainult eeslid armastavad, olgugi et „värvides“.

„Ülepiiri Hedwig“ on neist muidu kõige sümpatilisem, kui ta mitte nii haleda ja järelandva südamega ei oleks. Robertist lahkub ta „vaikses valus“ ja Jumalaga ning tädi Anna abiga saab ta oma esimesele lapsele hoolitseja ja õrn ema olema. Ja see on meie ajal ka ikka suur asi, kui haritud naesterahval julgust jätkub „väljaspool kõlbust“ last ilmale tuua, kuna nii palju võimalikkusi on oma „ilmasüütust“ tagasi saada.

Oleks huvitav küsimust üles seada, kuhu Tamsaare noorsugu viimaks välja läheb, missugune oleks see lõpujaam, kui kõik nooruse laulud lauldud. Ma ei tea, kas meelega või kogemata, kuid Tamsaare näib selle küsimuse peale novellis „Üle piiri“ vastanud olevat. Ma mõtlen Dr. Kalamaad. Dr. Kalamaas tahan mina seda keskpunkti leida, kuhu kõik need Heinrichid ja Ottod, Kulnod ja Robertid kümne aasta jooksul kõik kokku jooksevad...

Dr. Kalamaa, see on meie aja „mõistlik“ ja „praktilik“ elumees, kes eneses kõik selle ära hävitanud on, mis liiga omapäraline ja ettetükkiv, ning seega ligemistele pahandav tunduda võiks. Kõik, mis ta tunneb ja avaldab, on ilma sise-mise tungi ja tarviduseta, nii ütelda, otstarbekohasuse mõttes selleks silmapilguks välja seatud, üles soojendatud. Enese küljes on ta kõik oksad maha raiunud ja ei salli neid oksi ka oma naabrite juures: inimesed peavad libedamalt üksteisest mööda pääsema. Rahulik, söönud elumaitsemine kindla eelarvõ ja väljamaksetud südametunnistusega, see on tema element. Muidugi on see mees kangeste alalhoidlik ja püüab vastu töötada igale värsketele voolule, mis korda ähvardab, kus tema mõnus „äraolemine“ garanteeritud. Kuid tema alalhoidlik loomus ja tagurised vaated ei keela teda sugugi tarvilisel korral suur edusõber olla, käremeelset lehte lugeda ja isegi valitsust ja pappisid söimata.

Dr. Kalamaa kõlbulist väljanägemist silmitsedes tuleb meele Nietzsche kirjeldus teadusefilistritest, kelle kõlbust ei ole mitte mõni loomusunnilik kalduvus kõige hea poole, vaid hoopis midagi muud. Ühele on moral „piitsalöögist valu“, teisele kui lihtne kella mehhanism: tema tiksus ja tahabki, et teda sellepärast nooruseks hüütaks; kolmas istub soo sees ja kõnleb läbi kõrkjate: noorus on istumine soo sees; mina kedagi ei hammusta ja lähen igaühe juurest ära, kes mind hammustada tahab; ja kõige kohta on minul niisugune arvamine, nagu kästakse; neljandal on põlved alati palvel ja käed õnnistavad noorust, kuid omas südames usub ainult, et on tarvis politseid!! Teadus on sarnastele olevustele ainult selleks olemas, et aukraadi ja raha omandada. Kunsti maitsetakse

nagu sigarit pärast rammusat lõunasööki, et selle peale hästi magada.

Üks nendest on ka Dr. Kalamaa. — — —

Mis oleks siis lõpuks veel ütelda?

Selge on, et a u u s a m m a s t Eesti h a r i t u d ja edasiõppivale n o o r e s o o l e Tamsaare oma novellidega küll ehitanud ei ole. Palju rohkem on ta selle nooresoo raskete risti poonud.

Kas Eesti haritud noorsugu t õ e s t e a i n u l t Tamsaare novellide „kangelastest“ koos seisab, ei tahaks uskuda. Kuid igatahes on see „tõug“ Eesti akademialise nooresoo seas tubliste edustatud, kui ta meie noorte eesrinna kirjanikus nii suurt tähelepanemist teenib. Huvitav on, et meie noored Tamsaare „paljastuste“ vastu mitte ei vaidle, kuna nad muidu mõne tühise asja pärast valmis on „kõige ägedamat protesti“ avaldama.

Eesti rahva kadumist karta Tamsaare nooresoo pärast siiski ei maksaks. Kuigi see noorsugu jõuetu on meid sellest „Eesti keskpäralsusest, mis meid kui nõiutud ringis kinni peab“, välja viima, kuid vankri kraavi lükkamiseks puudub neil ka julgus ja mehisus. Need on ilma näota keskpäralsed inimesed, kes suurt head, veel vähem rasket kurja sünnitada võiksid. Isegi suur patune olla nõuab iseloomu, ja ei ole kõik veel sellepärast põrgut ära teeninud, kui nad taeva ei saa. Tamsaare noored on kõige närususe juures ikkagi korralikud inimesed. Isegi „üle piiri“ minnes on neil väljamaa pass ja dokumendid taskus...

Ja kui need Tamsaare „noored“ kord meheesse jõuavad ja Dr. Kalamaadeks saavad, mis sellest siis? Eesti omapäralise kultura loomuseks ja rahvakasuks töötamiseks jätkub Dr. Kalamaadel, kui mitte muud, siis vähemalt a u u a h n u s t. Isegi kehvemate ringkondade prii arstiabi ei lähe kaduma, seni kui veel Dr. Kalamaad siginevad ja neil laiemate ringkondade seljatuge seltskonnaliseks karjeeri tegemiseks tarvis läheb.

Nietzsche ütleb: „Tõsiselt haritud inimene olla, tähendab — inimesoo ja oma rahva kõrgemates vaimlistes huvides e l a d a“. Niisugust elu ei ela Tamsaare noorsugu mitte. Ja omefigi ei puudu meil ka oma t õ s i s e l t haritud noorsugu. Selle nooresoo hingeelu, päevamurede ja võitluste p a l j a s t a j a k s ootame alles kirjanikku.

Hugo Raudsepp.

Võõrakeelne Eesti keel.

Ei ole vist küll ühtki keelt maa peal, mis puhas oleks. Igas keeles on teistest keeltest sõnu olemas. Nimelt on need rahvad, mis teistega läbisegamine või teiste ligi elavad, oma keele poolst nende mõju all. Niisuguste keelte hulka käib ka Eesti keel. Meil on mitme rahva keelest sõnu laenatud. Isegi L a d i n a keelest on sõnu. Et meie vanast ajast juba v e n e - l a s t e naabruses elame, siis on sõnad: aken, uulits, voli jne. meile omaks saanud. R o o t s l a s t e käest oleme saanud sõnu, nagu: säng, piiga; iseäranis Saaremaal on Rootsi mõju märgata, sest murde sõnad: oort, viss, puumaa jne. on Rootsist pärit. Lugemata hulk sõnu on meil S a k s a keelest. Mitmed neist on oma Madal-Saksa keele kuju tänapäevani muutmata alal hoidnud, nõnda et meil näituseks Fritz Reuteri kirju lugedes sugugi tarvis ei ole lehe alt äärest sõnade selgusi lugeda, sest meie eestlased teame isegi, mis piip, köök, task, kirik, klaas jne. tähendavad. Kõik need nimetatud laensõnad, ükskõik mis keelest tahes, on meie keeles enesele täieliku kodaniku õiguse pärinud, nõnda et meie neid omast keelest välja heita ei saa ega tahagi. Sagedaste ei tunne ega teagi meie enam, et nad võõrsilt pärit on. Meil ei oleks ka midagi kohasemat või paremat asemele panna.

Aga hoopis teine asi on see, kui nüüd uuemal ajal võõrakeelsid sõnu ilma tungiva tarviduseta Eesti keele vastu võetakse, võõraid kõnekäändusid Eesti keele loomuvastaset sõna sõnalt ümber pannakse, lause sõnade järg võõra mõju all ümber paigutatakse ja veel mitmel muul viisil Eesti keelt võõra liistu peale vägise venitatakse. Siis ei ole see enam p u h a s Eesti keel, vaid v õ õ r a k e e l n e Eesti keel. Siis kõlab juba peaaegu kui pilkelaul see lauliku sõna:

Minu armas emakeel,
Oh kui kaunist kõlad sa!

Selle emakeele k a u n i k õ l a v a s t u on palju pattu tehtud. Ennevanast, kui meil S a k s a keel valitses, oli Saksa keele mõju Eesti keeles ja kirjas palju tunda ja meil oli selle vastu palju võidelda. Meil ei olnud ainult kõõgi-tüdrukutega tegemist, kes „patseerima“ läksivad ja „vallida“ tahtsid ning turult „manti“ ostsid, isegi suur Jakobson ei leidnud Saksa keele sõnale „Eindruck“ paremat ümberpanekut kui „sisselitsumine“. Nüüd on Saksa keele mõju kadumas, sealt poolt pole meie emakeelel enam midagi karta.

Praegu on meie emakeel V e n e keele mõju all ja see mõju on suur. Kui kooli Jüts kirjale Eesti keele adressi

Vene keeli tähtedega kirjutab, siis ei ole sellel suurt tähendust. Ka sellest pole suurt viga, kui „gimnasistid“ isekeskis „sadaa-tshadest“ ja „resheeniatest“ kõnelevad. Vahest lepitakse sellegagi, kui meie Kambjas kiitleme: „Meil on nüüd omal kroonu posti oteleenie ja natshalnik, see võtab kõik prostoi ja sakasnoi kirjad vastu, neid saadame kas või kubernatori kätte“.

Nii kõneleme küll, aga nii meie ei kirjuta. Kui meie nii kirjutama hakkaksime, siis mõistaksivad vist küll kõik meid hukka. Paraku on aga juba meie kirjanikud selle tee poole sammumas. Otsekohe sula Vene keele sõnu ei leia meie Eesti kirjandusest küll mitte palju, aga muidu on Vene keele mõju palju ja mitmel viisil tunda. Eesti keelele tehakse vaeva ja valu. Ma olen viimastel aastatel kurvastusega tähele pannud, kuidas ka kõige paremates Eesti ajalehtedes ja raamatutes Eesti keele loomu vastu eksitakse. Seletagu seda järgmised näitused, mis ma lugemisel olen üles tähendanud. Vene keele mõju paistab välja:

1) Üksikutest võõriti tarvitatud sõnadest. Kõige enam tarvitatakse nüüd sõna „keegi“ Vene tähendusega, nimelt ka siis, kui inimese nimi või amet sellega ühendusesse pannakse, näituseks: „keegi Mats Tamm, keegi kingsepp“. Eestlane ei või nõnda mitte ütelda, tema tarvitab keegi enamiste eitavalt („ei keegi“), jaatavalt väga harva, siis aga iseseisvalt, näit.: „keegi seisab ukse taga“, selle asemel ütleb eestlane veel paremine: „üks seisab ukse taga“. Teistest sõnadest oleks meil nimetada: „järele“, näit.: „Hariduse poolest on L. küla õige järele“, peab olema: õige taga. Sõna „võib olla“ pannakse Vene viisi järele lause keskele kahe komma vahele, näit.: „Kõibliselt seisukohalt vaadates, võib olla, ei ole ma sugugi selle õiguse vääriline“. Sarnaselt tarvitatakse iseseisva lausena lühikesi sõnu: ütlen, selge, vaadates mõista ju, peale selle jne. Ka palvet lugema käib siia.

2) Enam kui üksikutest sõnadest näeme Vene keele mõju sõnade võõriti sidumisest (Construction). Näituseks: Püssist ehk revolvrüst laskma. Eestlane ütleb ainult: püssi laskma. „Neil on juhataja perenaenerentnik. Talupojad — eestlased — ei lähe, kõsterkooliõpetajale. Herras N. N. jäägu ainuõigus. Karskuse seltsi eestseisus oma esimehe isikus otsustas. Niisamuti ei või eestlane ütelda: Tartu ja Tallinna linnad, vaid linn. Selle keeleseaduse vastu eksitakse rohkesti. Üks kirja-mees kirjutab koguni: „Vanas ja Uues Testamentides“. Võimatamad konstruktsionid näitavad mulle ka olevat: „Õõ tules“, või „Bergmannile ausamba ehitamise komi-

tee", või „tulekahju kordadel vastastikku abiandmise selts“, või koguni: „võõraste nimedega ennast ehtimised. Selles ei kahlke keegi. Nad ei käi kirikusse. Peterburi olusid tundja“.

3) Vene keele kõnekäänud, mis sõna sõnalt Eesti keelde on ümber pandud. Neid on õige mitmeid, peaaegu naeru või nutu väärt. Nii oli meil enne vähem äraandjaid kui nüüd. Nüüd on palju koolilapsi ju üliõpilasi äraandjaid ja nimelt veel kõige paremad, sest nad ise ütlevad, et nad „eksami ära annavad“. Ja kooliõpetajad tõendavad ise, et nad „lābiminejad“ on, sest nad ütlevad: „meie lāksime piiblilugu lābi“. Kui nad veel ütleksid: meie lāksime piibliloost lābi! Ülepea on andmist uemal ajal õige rohkeste, sest üks annab lahkumise-pidu ja teine annab vannet ja kohus annab koguni veel „asjale pikemat või lähemat kāiku“. Väga palju tarvitatakse järgmist ilmvõimatumat kõnekāānu: „Põhjus seisab selles; milles seisab õnn?“ Ka on nüüd aastate vahetusel pruugiks „ajalehte välja kirjutada“. Jah, „vabadus tuleb koguni Vene keele sõnast „свобода“ väljal“

4) Viimati on lause sõnade järg tähelepanemise vāārt. Sellest võib juba eemalt kirjamehe ära tunda, kes ennast Vene keele mõju alla on andnud. Tema pöörab lauses sõnad tagurpidi. Et Vene keeles ka kõrva-lausetes ikka alus (Subjekt) ees peab seisma ja siis vahest ütlus (Prädikat), siis paenutab ta ka Eesti keelt vägise selle Vene liistu peale. Näituseks: „Siis meister astus sisse“, kuna meie ütleme: „Siis astus meister sisse“. Ehk: „Selle küsimisega ta otsib hallikat“, kuna meie: „Selle küsimisega otsib ta hallikat“. Ka paigutab Vene keel aluse ja ütluse vahele muid sõnu, kuna meie seda mitte ei tee, näit.: „Mehed teda kuuldes arvavad“, kuna meie ütleme: „Teda kuuldes arvavad mehed, või mehed arvavad teda kuuldes“. Või jälle: „Kui meie mõistus oma seaduste järele töötab, meie nimetame endid mõistlikkudeks“, peab olema: nimetame meie. Või jälle: „Nagu lugi-jad teavad, mööda läinud aastal oli kongress kokku kutsutud,“ peab oldma: oli mööda läinud aastal kongress kokku kutsutud.

Olgu lõpuks veel paar sõna nimetatud, millest ma mitte ei tea, mil põhjusel neid võõriti tarvitatakse. Aga et ka paremad kirjamehed ühte puhku nende otsa komistavad, siis tuletan neid siin meele.

Esiteks: ajasõna „k ä s k i m a j a l a s k m a“ võõriti konstruktsion: näit.: vend käskis oma õel kohta edasi pidada, ta käskis temal teha. Siin võib ainult ütelda: vend käskis oma õde kohta edasi pidada ja ta käskis teda teha. Siin on vist Võru murde mõju tunda.

Teiseks: sõna „k u n a“ võõriti tarvitamine. Nagu „Saarlane“ kord sõna „tõttu“ liiga palju armastama hakkas, nõnda ei ole meie ajalehtedel praegu „kuna“ — tarvitamises otsa ega aru. Seda tarvitatakse kõiksuguste väikeste sõnade või partiklite asemel. Mina võin seda ainult sel viisil seletada, et meie kirjameestel võõra keele hariduse mõjul „kuna“ tähendus kaduma on läinud. „Kunal“ on minu teada ü k s - a i n u s k i n d e l tähendus, nimelt seesama, mida Saksa keeles „w ä h r e n d“ ja Vene keeles „между тѣмъ какъ“ tähendab. Kuna seab kaks lauset teine teisega vastaolusse, tema asemel võiks siis ka sõnu: „kuid“ ehk „aga“ tarvitada, aga ei iialgi muid sõnu. Näituseks peab nõnda ütleva: mina olen maal, kuna vend linnas viibib. Aga kuulge nüüd, missugusid kunaga-lauseid Eesti kirjamehed kirjutavad: „Mehe peale olla kaebtust tõstetud, kuna ta inimesi sõnadega olevat haavanud“, või: „Kuna rahakapi võtmed kahe mehe käes on, siis peavad need mõlemad vallamajasse ilmuma.“ Neis lausetes on „kuna“ lihtsalt „et“ asemel tarvitatud. Teiseks: „Raudteel oli suur ärevus, kuna rong kinni peeti“ ehk: „Vabrikust on 3 vahti lahti lastud, kuna nad varastama hakanud“. Siin täidab kuna „sest et“ aset. Kolmandaks: „Vanemad saadavad lapsi kerjama, kuna mõned nendest vanematest jõukad on“. Siin peab kuna „ehk küll“ asemel olema. — Kirjamehed, päästkem kuna sellest „Mädchen für alles“ — ametist lahti!

Viimati tähendan veel, et ka teatava Soome keele mõju eest tuleb hoida. Kahjuks on mulle Soome keel tundmata, aga ma arvan, et see ilma asjata Eesti keele „parandamine“ Soome mõjul on, kui meie näit. „samuti“ „niisamuti“ asemel ja „samal ajal“ „selsamal ajal“ asemel kirjutame.

Kui ma gümnasiumis koolis käisin, siis oli veel see pruuk, et ülemas klassis mõni kord Ladina keele kirjalikka töösid tehti. Koolmeistri esimene käsk oli siis ikka: „Mõttele Ladina keeli!“ Meie poisid naersime selle üle, sest ega meie Rooma mehed ei olnud, kes Ladina keeli oleksid mõtelda mõistnud. Aga seda oleks küll igal ühel tähele panna, kes Eesti keeli kirjutada tahab, see ärgu mõtelgu Saksa ega Vene keeli, vaid Eesti keeli, sest muidu kirjutab ta võõrakeelist Eesti keelt.

F. Ederberg.

Metsik.

Kes on metsik? Selle küsimuse kohta annavad rahvaluule kirjalikud allikad väga mitmesuguse vastuse, nii et me nende järel just nagu labirünti sattume, kust raske on väljapääsmist leida. Kõige vanemad teated metsiku kohta leiame Hiärni ajaraamatus 17 aastasajast. Hiärn kirjutab: „Eestis on veel see nõiausu viis, et nad iga uue aasta ajal õlgedest mehe moodi kuju teevad, mis nad metsikuks nimetavad. Sel metsikul arvavad nad selle väe olevat, et ta nende karja metsloomade eest kaitseb ja nende rajasid varjab. Selle saadavad nad kõik külast välja ja panevad küla rajale lähedama puu otsa.“ Wiedemann jälle tähendab, et metsik vastlapäeva õhtul külast välja viidakse (Aus dem inneren und äusseren Leben der Esten lk. 353). Pikemalt räägib vastlapäevasest metsiku väljaviimisest Sjögren (Reise nach Livland und Kurland, lk. 253): „Vastlapäeva õhtupoolelgi peavad talupojad ebajumala teenistust. Siis teevad nad õlgedest ebajumala kuju, pistavad selle sisse teiba ja ehivad õlgedest kuju esimesel aastal meheks, panevad talle pähe vana kübara või mütsi ja selga mehe vana kuue. Teisel aastal ehivad nad õlgedest kuju jälle naiseks, panevad sellele vana valge mütsi pähe ja vana naise seeliku selga. Siis kannavad nad selle kuju õhtul hilja pimedas välja metsa ja seovad üles puu latva. Seda viisi peavad nad seda ebausku, et nende kari ja vili ja linad hästi kasvaksid ja kosuksid.“

Sjögreni kirjutuse järele oli metsik teise sõnaga päris hernehirmutus, ainult selle vahega, et seda hernehirmutust põllule vilja keskele ei pandud, vaid puu otsa, enamasti metsa ääre. Hiärn nimetab, et metsik uueaasta päeval puu otsa viiakse, Sjögren aga, et vastlapäeval. Mõlemate kirjeldused metsiku kohta lähevad muidu üsna ühte, ainult täielikumalt kõneleb Sjögren.

Veel täielikuma kirjelduse metsiku kohta annab Holzmayer (Osiliana, lk. 10). „Iga aasta tehakse metsikust uus kuju. Külavanem määrab päeva, mil kõik külarahvas kokku tuleb. Võetakse riided; topitakse õlgi täis. Seda täistopitud kuju hüütakse metsikuks. Külavanem võtab metsiku ja viib külarahvaga seltsis küla karjamaale. Seal pannakse metsik kõrge puu otsa, mille ümber nüüd kisaga mõnikord tantsitakse. Peaaegu iga päev aasta otsa palutakse metsikut ohvritega, et ta karja kaitseks.

Et ta aga palveid alati ei kuulnud, peetakse teda pahaks; sellepärast öeldakse: sina, metsik! see tähendab niisama palju kui sa kelm“.

Veel annab Holzmayer metsiku kohta järgmise seletuse: „Metsikut tuntakse igal pool. Metsik on viljavihkudest kuju, mis kõrvalises kohas aiateiba otsa või metsa puu otsa pannakse. Ta ees tehakse kõikesugu tempusid, et ta vilja, karja ja muud kaitseks“.

Kõikide nende teadete järele peame oletama, et metsik õlgedest tehtud ebajumal oli, kellest arvati, et ta karja ja vilja kaitseb.

Hoopis teistsugu pildi saame metsiku iseloomust, kui seda kuuleme, mis üks saarlane mulle rääkis: Metsik on iseäralik metsa elukas, kes kurja püüab teha. Jälle teine saarlane, J. Anger Kihelkonnast, kõneles mulle metsiku kohta nõnda: Metsik on imelik vaim, käib õõse mööda metsa. Tahab tihti inimesi eksitada. Korra tulnud vanamees linnast koju. Puutunud teel võõra mehega kokku. Teretanud ja hakanud juttu ajama. Läänud kahekesi edasi. See võõras olnud metsik, kes mehe näol ilmunud. Metsik moondanud linnast tulija silmad koguni ära. Linnast tulija ei saanud sugugi aru, et ta teelt täiesti kõrvale oli läinud. Arvanud ennast koju poole minevat. Alles siis, kui linnast tulija Väikesele Väinale jõudnud, saanud mees aru, mis tembu metsik temaga teinud. Käinud kolm päeva, enne kui koju tagasi jõudnud.

Selle viimase seletuse järele langeb metsik eksitajaga ühte kilda, käib inimesega niisama ümber nagu eksitaja vaim, (võrdle: Eesti kirjandus 1909, lk. 19—27). Vaimuks, nimelt p a h a k s vaimuks nimetab teda Holzmayergi (Osiliana, lk. 10), aga lisab juure, et see kuri vaim karjale kosumist annab ja metsas elab. Hiärn teeb aga arusaamise veel segasemaks üteldes, et metsik on seesama, mis soomlaste Kakre (= kekri) (lhk. 30).

Mis on aga kekri? Agricola nimetab Taaveti laulude eeskõnes 1551 esimest korda Kekrit, üteldes:

Käkri se liseis Carian cassuon.

Kekri see lisas karja kasvu. Agricola seletus Kekri kohta läheb selle seletusega üsna ühte, mis Hiärn metsiku kohta annab. Ju ta Agricolast tuge leides vist arvamisele jõudis, et Eesti metsikut Soome kekriks tuleb pidada.

Muidu leiame ometi Soome mütoloogias Kekril hoopis teise tähenduse. Ja Jusleniuse sõnaraamatus nimetatakse Kekrit kodukäijaks ja Tveri karjalased hirmutavad Kekri nimega lapsi. Kekrile pühitsetakse ülepea iseäralik pidu, nimelt pühade päeval 1. novembril, mille järel melegi kalendri hingede päev tuleb. Öhtul köetakse saun ja sojutatakse vett, isegi seep, vihad ja linad pannakse vihtlemise jaoks valmis, ei

inimestele, vaid „Keyrittärdele“, nagu soomlased ütlevad. Meil tehakse sel samal ajal seda sama viisi, öeldakse aga ainult, et see hingedele sünnib. Kekri, Kegri, Keyri, Keiri, Keeri nimelist olevust ei ole ma Eestis leidnud ega tea tõendada, kas teda iial Eestis on tuntud. Võimalik, et muiste ehk ometi Keeri nimelist olevust tunti, aga ju Hiärni ajal oli selle tundmine vist lõppenud, sest muidu ei oleks Hiärn enam Soome „Käkrist“ kõnelenud. Kes teab, ehk on Kekri, Keeri, Keerimõisale nime annud, kui mitte mõis oma nime kelleltki germanlaselt, kes umbes sarnast liignime kandis, ei ole pärinud. Mul ei ole praegu mingisugust seletuse raamatut Liivimaa mõisate kohta käe pärast, ega julge sellepärast nime kohta midagi kindlat ütelda. Ainult mööda minnes tahtsin niisuguse oletamise sel puhul avaldada, kui mõis kelleltki omanikult praegust nime ei ole pärinud.

Kekri või Keiri päeva pidamisest olgu veel nimetatud, et Soomes sel õhtul hingesid nii sama söödeti ja joodeti nagu meil (Kodukäijad, lk. 70). Mõnes kohas söödeti hingesid toas, mõnes kohas jälle saunas. Tavalisest võttis peremees nimetatud päeva õhtul hingesid õues vasta ja saatis neid pärast söömise lõppemise järele aupaklikult jälle majast minema. (J. Krohn, Suomen suvun pakanallinen jumalan-palvelus lk. 184 K. Krohn, Oma maa I, 617; I. Varonen, Vainajain palvelus mui-naisilla suomalaisilla, lk. 133). Kekri, Keiri on siis igapidi see sama, mis meil hingede aeg: Keiri on igaaastane pidu hingede austamiseks.

Vaatame, kust küljest vaatame, ikka leiame metsikult liig vähe ühtlust Kekriga. Nagu tähendatud, ütleb Agricola Kekri küll karjale kasvu andvat; ses mõttes oleks metsik Kekriga sugulane, aga muidu tähendavad keiritäred ikka surnute hingesid koju tulemisel hingede ajal ja Keiri pidu nende vastavõtmise pidu. Metsiku pidu läheb sellest liig lahku,

Tõsi on, peetakse Kekripidu ja metsikupidu. Aga pidu pidamine iseenesest ei tee pidu teisega sugulaseks. Kekri või keiripidu langeb ikka kindla aja peale, hingede aja peale, metsikupidu - selle vasta on raske ära määrata. Nagu enne tähendatud, nimetab Hjärn metsikupidu päevaks uueaasta päeva, Sjögren vastlapäeva, Holzmayer aga kevadel päeva, mis külavanem seks määrab. Boecler (Der Esten abergläubische Gebräuche, lk. 81) ütleb koguni, et metsikupidu Maarjapäeval peetud. Lugu näib vist nii olevat, et metsikupidu jaoks kindlat päeva ei olnud, vähemalt üleüldist päeva kõige maa jaoks. Palju enam peeti metsikupidu ühes kihelkonnas ühel ajal, teises teisel ajal, uue aasta ja kevade vahel. Seda viisi võime vist metsikupidu pidamise mõnesuguse aja kohta seletuse leida.

Veel ei ole me järjele saanud, kes metsik õieti oli. Dr. Varonen näikse täiesti Hiärni arvamise poolt seisvat, siis metsikutki surnute hingede teenimisega ühendusesse seadvat. (Vainajain palvelus muinaisilla suomalaisilla lk. 267). Wiedemann selle vasta (Aus dem inneren und äusseren Leben der Esten, lk. 431) ütleb metsiku kohta: „Metsik on metsajumalus, kes iga aasta sugu muudab; ehk seesama, mis metsahaldijas või metsatont. Selle kohta, et metsik iga aasta oma sugu muudab, see on ühe aasta meesterahvas, teise aasta naisterahvas on, ei ole ma mingisugusid tõendusid leidnud. Ma arvan, Wiedemann on niisugusele ütlusele sel põhjusel tulnud, et ühel aastal metsiku kuju meesterahvaks, teisel aastal naisterahvaks tehakse. Selle kuju muutmise pärast ei pruugi metsik ise veel iga aasta oma sugu muuta.

Kui ka õlgedest tehtud kuju metsikuks nimetatakse, ei ole see kuju ometi päris metsik, vaid ainult metsiku sümbol, ehk ütleme selgemalt metsiku kehastamine. Metsikut ennast tuleb palju enam vaimuks arvata, vaimuks, kes iseäranis metsas asub. Hulk teateid nimetab seda vaimu kurjaks, hulk aga jälle heaks. Sest hea peab see vaim olema, kui ta karja kaitseb ja viljale kosumist annab. Seda ristiriidu kurja ja hea vahel võime seda viisi seletada, et metsikule mõlemad omadused anname, head ja kurjad. Millal tarvis, tegi ta head, millal tarvilikuks arvas, tegi kurja, eksitas teekäijaid j. n. e.

Minu meelest näikse Wiedemannil õigus olevat metsikut metshaldijaks pidada. Ma ei näe mingisugust takistust, mis metsikut keelaks metshaldijaks kokku sulamast. Metshaldija päris kodumaa on Viru ja Harjumaa; kaugemal ei ole metshaldija igal pool jõudnud hingemaad pärida. Saaremaal puuduvad metshaldijad. Siiski mitte täiesti; puuduvad nad ka nime järele, ei puudu nad ometi teo järele. Saaremaal sattume metsikutega kokku. Need metsikud kardavad suurt-maad: suurel-maal otsime neid tulega. Hiärni ajal oli ehk neil suurel-maal veel meelevalda, vähemalt ehk ranna ääres. Elas ju Hiärn lääne rannas, kus metsik sel ajal vist veel aset pidas. Nüüd on metsik aga lääne lagedaid kartma hakanud ja oma telgid Saaremaal üles löönud. Kas metsik muidki saari niisama armastab, selle kohta ei julge ma midagi kindlat kuulutada. Dr. Varonen räägib küll metsiku teenistusest Hiiumaal, aga see näikse eksitus olevat. Mis Varonen ütleb Hiiumaale ette tulevat, seda ütleb Holzmayer Kaarmas sündivat (võrdle: Osiliana lk. 10 ja Vainajainpalvelus lk. 266). Kaarma aga leidub, nagu tuttav, Saaremaal. Varonen ei ole milgi kombel Holzmayeri teateid täiendada tahtnud, vaid ammutab just Holz-

mayeri allikatest. Seda viisi jääb Hiiumaa metsiku aust ilma, vähemalt sel põhjendamisel.

Metsik oleks kõige selle järele, mis me temast kuulnud, metshaldija sarnane metsavalitseja, aga ta valitsus ja vägi ulataks kaugemale veel kui metsa, ulataks väljadele ja põldudele. Kus iganes seemet kasvab, olgu see metsas või põllul, seal seisab see seeme metsiku valitsuse all. Seisavad seda viisi puud ja põõsad metsas, seisab viligi väljal. Metsaga ühenduses leidub karigi. Oli ju muiste mets karja karjamaa; alles uuemal ajal on kirves karjamaad lagedaks laastanud. Seega ei ole siis ime, et metsikut karjagi kaitsjaks ja järele-vaatajaks peetakse ja temalt karja kaitsemiseks abi loodetakse. Nagu setud Pekolt põllule kosumist ja karjale kaitsemist paluvad, paluvad saarlased seda metsikult. Metsik saab seega umbes nii samasuguse ülesande nagu Pekogi. Ainult nii tore-dat pidu ei oska ta enesele pidada lasta, nagu setud oma Pekole peavad.

Metsik oleks seega vaim, kellelt peale muu karja kaitsemist ja vilja sigidust loodeti.

Kui metsik vaim on, ei või imestada, et ta ees, s. o. ta kuju ees mõnesugusid tempusid tehakse. Kõigi nende tempude siht on metsiku austamine, mingu see austamine ka meie austamise mõistest kaugelt lahku. Austamisega või meie arvamise järele mõnesuguste tempudega taheti metsikut oma nõusse saada, et metsik midagi paha ei teeks, vaid paha asemel head. Seda sama loodeti metsikule viidavate ohvritega kätte saada. Missugused need ohvrid olnud, seda Holzmayer selgemalt ei nimeta. Kõigi järelküsimate peale vaatamata ei ole ma rahvasuustki selgemaid teateid metsikule ohverdamise kohta kuulda saanud.

Metsik on ülepea üks neist vähedest Eesti mütologia vaimudest, kellest rahvas enesele nähtava kuju valmistanud. Peale metsiku valmistatakse veel, nagu tuttav, Pekost ja Tõnnist kujusid, kuna muud kõrgemad olemised rahva mõttekujutuses elavad. Kõige lihtsamalt valmistatakse neist metsikut; tehakse õlgedest ja pannakse õlgedest kujule tihti ainult räbalad ümber. Tõnni ja Peko kuju valmistamine sellevasta nõuab enam kunsti.

Metsiku õlgedest tehtud kuju tuletab liig elavalt jõulu kingseppa meele, seda enam, et mõne teate järele metsiku kuju uueaasta päeval tehtud. Küll ei ole ma kuulnud ega lugenud, et jõuluks valmistatud kuju, kelle silma tavalisest pista püütakse, kusagil metsikuks hüütakse, vaid kas kingsepaks või muuks, aga see ei võiks ikka veel küllalt mõjuv põhjus metsiku vasta olla, s. o. selle oletamise vasta, et king-

sepa kuju metsiku kujuga ühte ei saa sulada. On ju metsiku kodumaa liig ahtake; kas siis ime, kui jõuluvaegne õlgedest kuju muud nime kannab.

Enne nimetasin ju metsiku kuju sarnasust hernehirmutusega. Ma pean veel oletamist avaldama, et minu meelest see sarnasus kaugemale ulatab kui väliseni kujuni. Mis on hernehirmutuse otstarve? Eks põldusid kaitsta kahjutegevate vaenlaste eest, meie ajal muidugi lindude eest. Lindusid peab hernehirmutus eemale peletama. Ennemuiste igapidi oli hernehirmutusel sügavam tähendus. Eelpool tähendasin juba, et hernehirmutuse sarnane metsiku kuju tihti aiateibasse püsti pandi. Seal pidi ta seisma ja välju kaitsma. Aiateiba otsast väljale teiba otsa on üks ainus samm. Nii sama hästi kui kaitsva vaimu kuju aiateiba otsa pandi, pandi ta veel enam vilja ligidale, pandi põllu peale. Põllul pidi kõrgema kaitsva vaimu kuju seisma, seal vilja kaitsma ja viljale sigidust andma.

Hariduse edenemisega lasti kõrgemad olevused lahti ja usk nende sisse kadus ikka enam ja enam. Paganusest päritud hernehirmutuse kaitsmine, vähemalt lindude eest, paistis enam haritud inimeselegi silma. Kadus ka usk kõrgema olevuse sisse, olevuse kehalik kuju jäi ometi mõju avaldama ja usk selle mõju sisse ei kadunud. Ei jaksanud see kehalik kuju vilja ka iga kahju eest kaitsta, lindude eest kaitses ta ometi ja seegi oli asi.

Seda viisi ei ole hernehirmutus algusest saadik mitte seda olnud, mis ta meie päivil on, vaid ennemuiste tuletas ta igapidi vilja kaitsevat kõrgemat olemist meele. Sellega ei tahta ma veel ütelda, et hernehirmutust igal pool metsikuks peetud, sest see on alles tunnistamata, kui laialt vanemal ajal metsikut tuntud ja austatud. Küll aga tähendas meie praegune hernehirmutus muiste vilja kaitseva kõrgema olemuse kuju, ükskõik, missuguse nime rahvas sellele kaitsevaimule andis.

M. J. Eisen.

Kirjandusline ülevaade.

**Kes on Kalewipoeg, Suur Tõll ja nende kaastege-
lased?** Lisa. Luuletused Kalewipoja 50 a. juubeli mälestuseks. Kir-
jutanud kewadel 1911 a. Willi Andri. Kirjastaja H. Leoke, Wiljandis.
J. ja A. Paalmanni trükk Tallinnas. 39 lhk. Hind 25 kop. A. Weizen-
bergi, „Kalewipojaga“ kaanepildina.

Siis raamat Kalevipoja päevaks, võib olla selleks puhuks ehk ainuke, kahetsetavasti.

Keegi vanema põlve meestest avaldas selle ilmumise puhul peaaegu rõõmsat imetlust, kuidas ometi nii elatanud kirjanikud, nagu eelmise kõite autor, veel nii noorekalt kirjutada võivad sel ajal, kui suurem hulk palju nooremaid ainult vanade moodi kõneleda oskab. Kes teab, nende sõnade lausujal oli omast kohast palju õigust, ka kui temaga seda imetlust, tahaks ütelda, peaaegu vaimustatut ei suuda tunda, mis talle ta suurem lähesus raamatu kirjutajale ea, maitse ja muude eeltingimiste poolest võimalikuks tegi. Seks on noorem sugupõlv liig palju kainestavat ja ühtlasi kriitilist pidanud õppima ja vasta võtma. See, mis kümme-kond aastaid tagasi ehk veel kõigutamata kindla tõdena oleks tunnustatud, ei ole seda meie päivil enam. Ja raamatul, ehk ta küll tõsise küsimuse harutus tahab olla, on ainult luuleline väärtus, seegi iseäralist liiki.

Alguses on rida luuletusi, mis ainega kuidagi ühenduses on, olgugi võrdlemisi kauges: Koiḡ, 1. Soow, 2. Wiru kannel, 3. Mälestuse leheke lauluisa kalmule. Selle järel tuleb proosas 4. Maapind, mis meid kannab, väikese luuletusega 5. Kalewite kandlelugu. 6. Kalewipoeg 7. Suur-Tõll. Lõpetuseks on jälle rida luuletusi. 8. Helmekiwid, 9. Nutjaneiu, 10. Kalewite kalmul. 11. Linda. 12. Ilmarise loor. 13. Wanemuise hääl. 14. Wanemuisele. 15. Looja ilmunud mõtted. 16. Wiljandi Eesti Hariduseseltsi awamise puhul, 9. märtsil 1908. aastal.

Juba esimesi riimitud palasid lugedes tunnend end tahtmata nagu paar-kümmend aastat aja poolest tagasi nihutatud. Neis lauludes valitseb seesamatoon — ta on küll nii tuttav ja vanemale põlvele ehk armaski, — mis Janseni peaaegu labasuseni lehtsates salmikutes, Koidula, Weske j. m. luules meile nii koduseks saanud on, peaaegu kiuslikkuseni. Ühendad nagu iseenesest kõnealused luuletused Eestis otse rahvalauludeks saanud Kungla rahwa ja Linda Icina laulu autori nimega, nii on vana ühtlus nende vahel suur, hoolimata neist vähestest kergetest kõladest, mis uuema aja omad tunnused olevat. Peaaegu kõik selles luules on meile juba võõraks hakanud jääma vana heade aegade romantika tõugu, enese luulelise ebaselguse ja mõiste ja kujude ülivaba ühendamisega, millega sagedasti aine, otse proosaline lihtsus kõrvuti käib. Otsid ilmaaegu ei tea missugust erilist sügavamat kajastuse põhja; midagi nagu puuduks ja midagi nagu takistaks meelekujutust lendu tõusmast. Kõikide püüete kiuste ei saa enam uskuda sellesse sõnade liig ebamäärasesse luulelikku vabadusesse. Mis raamatu peaküsimuste kohta ütelda — neid käsitletakse proosa palades — siis leidub meilgi küll vähe neid, kes kirjaniku liig luuleliste arvamistega ühemeelsed võiksid olla. Kalevipoja sisule looduse müstikast seletust otsides kujutab Willi Andi lugulaulu üksikuid sündmusi looduse müütusteks, näit. lk. 23.: „Tuli wiimati kotka (põhja tuule) tiiva alt weike meheke (külm) wälja, wõttis kerwe kätte ja kuku-

t a s t a m m e". Ja nõnda kõikide Kalevipoja ja Suur-Tõllu loo tegelaste kohta. Kõik see teaduslik usklikkus tuletab elavasti meele õnsa Jungi paiganimede seletamise moodi ja ühtlasi seda isesugust metodi eestlaste ja prantslaste suguluse otsimises, mida A. Grenzstein õige hiljuti, Pariisi teaduslikust lähesusest hoolimata, on harinud. Ei suuda küll enam põrmugi nendesse uskuda; ainult kohkumata julgust ja meelegujutust neis võib ehk imetleda. Ja tõtt ütelda, kuidas võikski nüüd võimalikuks tunnistada need sõnaühendused, mis Willi Andi kirjutatud raamatus esitatakse; et Kalew vana Kelti sõnast kaletos tuleb ja Linda vett tähendab, et kajuwah, kiiuma, kiiowa ja kiiew sama sõna on; isegi Jaapani keel peab seletustes oma teenistuse tegema. Ka Suur-Tõllu lugu harutatakse samasuguste, otse fantastiliste seletuste valguses nagu Kalevipoja tegelasigi.

Kogu raamat on nõnda nagu isesugune puudutamata jäänud nurk seda vana ilukirjanduslikku ja teaduslikku romantikat, millest me ikka veel rikkad oleme, täis luulelist usku, mida kahjuks ühtlasi mitte teaduslikkuseks ei saa kutsuda. Kahtlemata, kui töö ka tõesti vähe Kalevipoja teaduslikkude küsimustega tegemist on, saab ta seda enam kui Willi Andi isikuliste mõtete avaldus mitmeidki huvitama ja enesele teatava lugejate piirkonna leidma.

W. Grünthal.

Muinasjutud lastele. I. a n n e. Kogunud ja ümberpannud H. J ä n e s. E. Tiltini trükk Valgas. 22 lhk. Hind 8 kop.

Lastekirjandus on meil Eestis alles õige väikene. Ainult mõned üksikud muinasjuttude kogud ja vähesed lasteraamatud on olemas ja nendestki on mitmed kirjanduslikult väga madalal. Siiaamaani täitsivad ja täidavad osalt ka praegugi veel lasteraamatute aset maal talurahva seas tähtsamatute sabad ja haleduse voolu edustajad „Jenoveva“ lugude väljaanded. Lorenzsoni „Ristiinimese teekond taevalinna poole“ ja Granti „Mai Roos“, nagu ka hulk mitmesugusid vaimuliku sisuga raamatuid. Nendest õpetati lapsi lugema ja lasti siis, kui lugemine juba käes, ajaviiteks talvel suurtele ette lugeda. Nüüd on küll „Jenovevad“ ja „Mai Roosid“ märksa vähenenud, ja nende aset täidavad mitmesugused ärilise sihiga väljaantud „Kodulaste raamatud“, millest igauks ikka kõige parem töötab olla, ehk küll suur hulk neist siiski oma ülesannet ei suuda täita. Kõige uuemal ajal on Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel ja ka mõne muu lastesõbra ettevõttel kirjandusliku väärtusega lasteraamatuid ilmuma hakanud, kuid kahjuks ei ole need raamatukesed veel rahva sekka laiali läinud. Iseäranis vähe teed on nad talurahva hulka leidnud.

Hra Jänes on oma muinasjuttude koguga meie lastekirjandust rikastada püüdnud, aga peab kahetsema, see katse ei ole hästi õnnestanud. Raamatukeses leidub kaheksa väikest muinasjuttu, mis peale ühe kõik Vene keelest on tõlgitud ja keeleliselt kannatavad. Kirjanik on nähtavasti kangesti Vene keele mõju all, mispärast ka tõlge konarlik on. Keele-

lisi viperusi on õige palju; näituseks lhk. 6. seisab: „Õpeta mind, kuidas sina neid püüdsid!“ Lhk. 4: „Üle väga lahke vastuvõtmine“. Lhk. 15: „Otsis tüki metsa (?)“. Sealsamas: „Pidas maja pühendamise (!) pidu“.

Parem muinasjutt terves kogus on „Rebane ja kurg“, mis Jakobsoni lugemiseraamatust ära on kirjutatud, kuhu aga ühtlasi veel vigasid sisse on tehtud. Kõige enam ei saa tükikeste sisuga leppida, sest see on liiga labane. Niisugusid lookesi meie noored ei armasta, nemad tahavad ikka midagi tuumakamat. Sarnased, kui Lattiku „Noorte“ lood, vaat' niisugusid kuulavad ja loevad meie noored isuga. Veel midagi: mulle näitab, nagu oleks kirjanikul Piibli keel mõnes tükis eeskujuks olnud.

Et „Muinasjuttude kogu“ esimene anne on, siis oleks soovitav, et järgmiste annete materjali kogumise juures kirjanik suuremat rõhku materjali sisu peale paneks ja ka keelt parandada püüaks.

Trükikoda on oma töö hirmus lohakalt ära teinud, trükivigasid on õige palju. Raamatu paber on halb, välimus maitseta. — Neid puudusi tähele pannes ei või Jänese „Muinasjuttude kogu“ lastevanematele mitte soovitada.

P. Rängel.

Sakala maa ja rahvas. W. Reiman. Kõne Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi rahvapidul 30. juulil 1906. Kirjastaja H. Leoke Viljandis, 1910. 26 lhk. Hind 15 kop.

Juba raamatu nimi näitab, millest temas räägitakse. Esmalt võtab kirjanik Sakala ja Viljandi nimed harutuse alla ja seletab, mis nad tähendavad. Edasi jutustatakse, kuidas Sakala esialgu ainult üht osa Viljandi maakonda tähendanud, kuna kaugemad maakohad siis isenimesid kannud, nagu Agentaguse, missuguse nimetusega praegust Paistu kihelkonna loepoolist jagu, Heimtali ja Vardi ümbrust, nimetatud; siis Aliste, Nurme-kunde ja Mõhe. Aegade jooksul jäänud need nimetused unustuse pähe kõrvale ja maakonna nimetuseks saanud Sakala. Sakala elanikkusid lahutatakse kolme suure suguvõsasse, kes kehakasvu, rahvariiete, keelemurde ja iseloomu poolest iseteed kõnnivad. Selle järel kirjeldatakse endiste sakalaste elu, nende tublit ühistunnet, riiklikku korraldust, mille kõrval sagedasti Sakala ajaloolisi sündmusi puudutatakse. Raamat on õige luulelisel keelel kirjutatud, salmikutega läbi põimitud ja täis isamaalikku vaimustusetuld. Ta ei tohiks ühelgi sakalasel puududa.

P. Rängel.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekrologid.

Willem Dorbek. †

4. juulil s. a. lahkus siit ilmast pikema haiguse järele tuntud seltskonna tegelane Willem Dorbek. 7. juulil viidi tema põrm suure hulga tuttavate ja sõprade saadetusel Narva Peetri koguduse matuseaiale viimsele puhkuse paigale ja sängitati seal igavesele hingusele. —

Willem Dorbek.

Kadunu sündis Viljandi kreisis, Heimtali vallas 16. juulil 1868 aastal. Tema vanemad olid talukohapidajad. Kuid mõni aasta hiljem — väike Willem oli sellel ajal kuue aastane — jätsid nad senise elukoha ja läksid Tallinna maale, Ambla kihelkonda, Nõmküla valda elama. — Siin sirus noor Dorbek meheks. — Nõmküla valla koolis sai kadunu oma esimese

hariduse, kuid ehk ta küll edasipüüdev terase vaimuga poiss oli, ei olnud temal enam võimalik mujal edasi õppimisega oma teadmisi täiendada, sest surma kare käsi riisus temalt isa ja jättis teda neljateistkümne aastaselt vaeseks lapseks. —

Et ta kõige vanem poeg oli, pidi ta kohapidamises emale abiks olema ja nooremaid vendi-õdesid kasvatada aitama.

Täieealiseks saades võttis ta kohapidamise enese kätte ja pidas seda kümme aastat.

Kuid edasipüüdva nooremehe vaimlisi tarvidusi ei jõudnud külaelu täita, ja sellepärast otsustas ta linna elama asuda. Ta jättis koha järgmise venna hooleks ja läks Tallinna, kus ta kolm aastat meistri juures olles puusepa tööd õppis. Umbes kaheksa aastat tagasi asus ta Narva elama.

Varsti peale selle, kui ta Narva elama oli asunud, astus ta karskuse seltsi „Võitleja“ liikmeks ja oli seltsi agaramatest tegelastest. Mitu aastat järgimööda oli ta „Võitleja“ kassahoidja, ja tema tegevuse aastatel suurenes ja laienes seltsi maja, kuni ta selle suuruse omandas, mis tal praegu on. Ehituste aegadel oli ta ehituse juhataja, tööde järele valvaja a kõige tegevuse hing.

Kuid see kõik ei jõudnud väsimata mehe töövõimu ära tarvitada, tal jätkus ka muuks tegevuseks aega. Nõnda võttis Dorbek Riigi-Volikogude valimise eeltöödest elavalt osa ja oli üks agaramatest edumeelsetest tegelastest. Ja kui sellel ajal Narvas ajaleht „Põhjanel“ ilmuma hakkas, siis oli kadunu üks tema tugevam toetaja vaimliselt kui ka varandusliselt.

Ehk Dorbek küll ainult külakooli haridusega elusse pidi astuma, ei jõudnud see teda takistada. Ta püüdis ennast, nii palju kui võimalik, ise edasi harida. Et tal võõrad keeled tundmata olid, siis pidi ta sellega rahul olema, mis omakeelne kirjandus pakkus; ja see oli tal hästi tuttav. —

Juba mõne aasta eest jättis ta tislari töö maha, ja peale selle, kui kaubatarvitajate ühisus „Tulu,“ mille esimeste asutajate hulgas ka tema oli, oma tegevust algas, sai ta sinna raamatupidajaks. Seda ametit pidas ta kuni surmani.

Ka „Kooli seltsis“ oli ta paaril viimasel aastal tähtsaks jõuks ja pidas selle kassahoidja ametit.

Ülemaalistest asjadest võttis ta alati elavalt osa, ja „Kirjanduse Seltsi“ liige on ta selle algusest saadik olnud.

Seltsides, kus ta oli, ei püüdnud ta silmapaistvat osa mängida, aga tõsist tööd oli ta alati valmis tegema ja tegi seda väsimata, kuni surm teda puhkusele viis. — Kui palju tema surmaga kaotatud, teavad ainult need, kes temaga ühes ikkes vedasivad. Rahu tema põrmule!

J. S.

Uued raamatud 1911.

1. Tähtraamat ehk kalender 1911. aasta peale. Tallinnas, 1911. K Tam-Stammi kirjastus. M. Schifferi trükk. 8° (14×20). XVI lk. 5000 eks.
2. Büttner, Heinrich. Margarethe Steinheil. I. anne Ühe õnnetu abielu saladused. Tartus, 1911. G. Zirgi trükk. 8° (14×21). 16 lk. Hind 5 kop. 25.000 eks.
3. Ederberg, F. W. Püha Meie-Isa palwe. Õndsas Lutheruse katekismuse kolmas peatükk. Tartus, 1911. G. Zirgi tr. 16° (12×17). 100 lk. Hind 25 k. 3.000 eks.
4. Eesti raamatute nimekiri. J. Karu raamatukauplused Pärnus. Tartus, 1911. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 64 lk. 1.000 eks.
5. Heinrich Leichtweis. Julge rõõwel ja salakütt. 26. anne — 33. Tartus, 1911. G. Zirgi tr. 8° (14+24). 785—1040 lk. H. 10 k. 3.500 eks.
6. Juhatusleht emadele. Шлокъ, 1911. Baltica trükk. (Mere uul. 7.) 8° (14×21). 8 lk. H. 20 kop. 5.000 eks.
7. Kalender 1911. „Sakala“ ja „Meie Kodumaa“. Pärnus, 1911. 16° (13×19). 64+XIV lk. 3.500 eks.
8. Kalender 1911. aasta jaoks. Tartus, 1911. Libliku tr. 16° (11×15). 64 lk. 15.000 eks.
9. Margarethe Steinheil. 2. anne. Tartus, 1911. Zirgi tr. 8° (14×21). 17—48 lk. H. 10 kop. 3.000 eks.
10. Mere Kalender 1911. Kuresaares, 1911. T. Liiwa tr. 16° (11×18). 134 lk. Hind 50 kop. 700 eks.
11. Nylander, J. W. Mererahwas, jutustused minu meremehe elust. Eestistanud Martha Bekker. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 132 lk. H. 40 kop. 1.000 eks.
12. Purjelaewade juhtide eksamid. Kuresaares, 1911. T. Liiwa trükk. 16° (11×18). 4 lk. 300 eks.
13. Uus Saarlaste Kalender 1911. Kuresaares, 1911. T. Liiwa trükk. 16° (11×14). 72 lk. 9.500 eks.
14. Uus Kõljawa 1911. Rahwa tähtraamat. Tallinnas 1911. Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi kirjastus. M. Schifferi trükk. 8° (14×20). XXV+94+58 lk. Pilt. H. 15 kop. 10.000 eks.
15. Lartzing, A. Salakütt. Ooper 3 waatuses. Tallinnas, 1910. G. Belau tr. 4° (22×31). 23 lk. 100 eks.
16. Eesti Kodu. Kalender 1911 aasta jaoks. Tallinnas 1911. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×20). 157+35 lk. Hind 15 k. 15.000 eks.
17. Elsa. Wabriku neiu kurb saatus. 4—8 anne. Narwas, 1910. G. Pihlaka tr. 16° (13×19). 37—98 lk. H. 5 kop. 1.000 eks.
18. Kreuzwald, Fr. R. Kalewipoeg. Lugulaul Eesti muinasajast. Lühendatud kujul nelja lisaga. Eesti nooresoole. Tallinnas, 1911. R. Pihlaka kirjastus. Teine trükk. M. Antje trükk. 8° (14×22). 308 lk. 4.000 eks.
19. Lartzing, Albert. Laulude sõnad. Salakütt. Naljakas ooper kolmes waatuses. A. H. Wirkhaus'i tõlge. Tallinnas, 1911. W. Ehrenpreisi trükk. 8° (15×22). 32 lk. 500 eks.
20. Narwa Rahwahariduse-Seltsi põhjuskiri. Narwas, 1911. G. Pihlaka tr. 16° (12×19). 13 lk. 350 eks.
21. Ploompuu-Rahula, Joh. Kunst-wäetusained ja nende tarwitamine tegelikus põllutöös ning katsepõldudel. Tallinnas, 1911. M. Schifferi tr. 8° (15×21). 24+8 lk. H. 12 k. 1.500 eks.

22. Piiblitlugemise kalender. Laste jumalateenistuse tarwis 1911. aasta peale. Tallinnas, 1911. J. Felsbergi ja A. Tetermanni trükk. 16⁰ (11×16). 16 lk. 1.500 eks'
23. Sagor, A. Laulik wabadel tundidel. Kõige uuemad laulud, paljud, mis siamaale weel ei trükis ilmunud ja mälestuse salmid. Tallinnas, 1911. A. Laamanni tr. 16⁰ (13×19). 79 lk. H. 30 k. 3.000 eks.
24. Sulliw an, Arthur. Mikado. Operett 2 waatuses. Tallinnas, 1911. G. Belau tr. 4⁰ (22×31). 26 lk. 1,000 eks.
25. Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi 1910. a. aruanne. Tallinnas, 1911. W. Ehrenpreisi tr. 16⁰ (11×18). 22 lk. 400 eks.
26. Talu I. kogu. Tallinnas, 1911. W. Ehrenpreisi trükk. 8⁰ (16×24). 32+8 lk. Hind 5 kop. 4.000 eks.
27. Thomson, Konst. Ole ustaw. Tallinnas, 1911. A. Mickwitzi tr. 16⁰ (11×18). 16 lk. 500 eks.
28. Wäikesed armupalujad. Tallinnas, 1911. A. Mickwitzi trükk. 16⁰ (11×18). 16 lk. Pilt. 5.000 eks.
29. August Buschi raamatukauplus Tallinnas. Eesti raamatute nimekiri. Tartus, 1911. „Postimehe“ trükk. 16⁰ (13×19). 64 lk. 150 eks.
30. Eesti Karskuseseltside Keskskoimekonna haridusliku raamatukogu nimekiri. Tartus, 1911. „Postimehe“ tr. 16⁰ (11×17). 11 lk. 300 eks.
31. Elsa. Wabriku-neiu kurb saatus. 9—13 anne. Narwas, 1911. G. Pihlaka tr. 8⁰ (15×21). 97—156 lk. H. 5 k. 1.000 eks.
32. Heinrich Leichtweis. Julge rööwel ja salakütt. 34. ja 35. anne. Tartus, 1911. G. Zirki tr. 8⁰ (14×21). 1041—1104 lk. Hind 10 kop. 2.500 eks.
33. Suur Wene-Jaapani sõda. Tartus, 1911. Hermanni trükk. 16⁰ (13×19). 417—637 lk. Pilt. + 21 lk. kaunist. 1.500 eks.
34. Kalender 1911 aasta jaoks. Wiljandis, 1911. A. Tõllasepa kirjast. ja tr. 16⁰ (10×13). 64 lk. 3.000 eks.
35. Kalender 1911. Wiljandis. T. ja A. Ressaare kirjastus. A. Renniti tr. 16⁰ (12×18). 32 lk. 3.000 eks.
36. Lääne, Johannes. Ebajumala ohwrid. Kolmejärguline näitemäng Eesti elust. Tartus, 1911. Hermanni trükk. 16⁰ (12×17). 44 lk. H. 30 k. 750 eks.
37. Marden, Orizon Swett. Mis sa teed, tee õieti. P. Grünfeldti tõlge. Tallinnas, 1911. G. Pihlaka kirjastus. M. Antje tr. 8⁰ (13×20). 48 lk. H. 20 kop. 750 eks.
38. Margarethe Steinheil. 3. anne. Tartus, 1911. Zirki tr. 8⁰ (14×21). 49—80 lk. H. 10 k. 3.000 eks.
39. Meie Elu. Adress-kalender 1911. Tallinnas, 1911. M. Antje tr. 8⁰ (14×21). 96 lk. 4.000 eks.
40. Meie Issanda Jeesuse Kristuse Uus Testament ehk Uue Seaduse Raamat ja Kuninga Taweti Laulu-Raamat. Tallinnas, 1911. M. Mickwitzi tr. 16⁰ (11×17). 579 lk. 25.000 eks.
41. Pillistwere Majanduse-ühisuse põhjuskiri. Wiljandis, 1911. A. Renniti tr. 10⁰ (11×18). 24 lk. 300 eks.
42. Püha Markuse ewangelium. Tallinnas. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 16⁰ (10×14). 36 lk. Pilt. 25.000 eks.
43. Püha Matheuse ewangelium. Tallinnas, 1911. 16⁰ (10×13). 56 lk. Pilt. 25.000 eks.

44. Saar, M. Klawerile skizze. Pour piano. Tartus, 1911. „Postim.“ tr. 8° (17×27). 4 lk. 300 eks.
45. Seina Kalender 1911. Tartus. G. Wolki kirjastus. Libliku ja Ko. tr. 4° (29×30). 1 leht. 5.000 eks.
46. Tallinna Eesti Lastekasvatuse Seltsi 1910. aasta aruanne. Tallinnas, 1911. M. Schifferi tr. 16° (11×18). 62 lk. + 1 lk. pilt. 1.000 eks.

1910 a. ilmunud uute raamatute nimekirjast on eksituse kombel järgmine välja jäänud :

473. Hacker, W. ja Kriweler, J. Väike Lauluraamat. Kantate meie ewangeliumi Lutheruse koguduste lastele koolis, kodus ja kirikus tarwitada ühe, kahe ja kolme healega. Tallinnas, 1910. G. Pihlaka kirjastus. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 16° (13×19). 234 lk. Hind 50 k. 3.000 eks.

Toimetusele saadetud raamatud.

- Eesti luule. Ilulugemiseks valinud J. Ploompuu, 1 kogu, I, II, III. ja IV. anne koos. 256 lhk., ilukõites, hind 150 kop., J. Ploompuu raamatukaupluse kirjastus, Tallinnas.
- Eesti luule. Ilulugemiseks valinud J. Ploompuu. IV. anne, hind 35 kop.
- Leo Tolstoi. Usk ja kõlblus, tõlkinud M. Oorgu. J. Ploompuu raamatukaupluse kirjastus, Tallinnas 1911, 32 lhk. hind 20 kop.
- Tarviline Kodu-käsiraamat, I. Tervishoiu ja majapidamise juhatused. Ploompuu kirjastus, Tallinnas 1911., 128 lhk., hind 30 kop.
- Sir Artur Conan Doyle. Napoleon Bonaparte. Tõlkinud H. H., (Tallinna Eesti kirjast. Ühisus.), Ploompuu raamatukaupl. Tallinnas 1911. 144 lhk., hind 50 kop.
- Aleksander Petõfi. Timuka käis, roman, J. Ploompuu rmtkpl. Tallinnas 1911., 120 lhk., hind 40 kop. (Tal. E. Kirj. Ühis).
- W. Ropschin. Tuhkur hobune, J. Ploompuu kirjastus. Tallinnas 1911. 88 lhk., hind 30 kop.
- Marjamats metsas. Laste näidend. Cyrus Graneri ja Juhanil Aho järele J. Ronimus. „Postimehe“ kirjastus ja trükk, Tartus 1911. 8 lhk., hind 5 kop.